

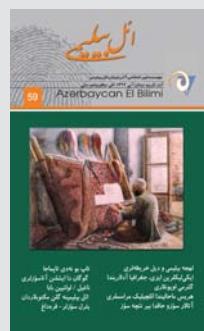

اولو تانرىنин آدى ايله

ايچىندە كىيلر

آذربايجان ائل بىلىمى
درنگى نىن آيليق اىچ بولتىنى

٢	ايکى لىكلرىن اىزى، جغرافيا آدلارىندا / صمد چايلى
١٠	لهجه بىلىمى و دىل خرىطەلرى / ائرول كايرما
١٦	گىثرىمى اوپىونلارى (١) / محمد خلفى
٣٤	ھشىرس ماحالىلدا اۋالىمك مەسىملىرى / حميد والاتى
٣٨	آتالار سۆزۈ حاققا بىر نىچە سۆز / حسن مجیدزادە
٤١	ناغىل - لوئىپىن بابا / محمد على نقابى
٤٢	تاپ بونه دى تاپماجا / نىڭار خياوى
٤٦	گو گاندا ايشلنن آتاسۇزلارى / اسماعىل كىنغانى
مكتوبلار	
٤٨	محمد على نقابى - صمد چايلى
٥٣	فولكلور داراغى ايله
٥٥	يئرل سۆزلىر-قرەداغ / ائل اوغلو
بىلدىرى

باش يازار: احد فرهمندى

رداكسىيا هېيتى:

علييرضا صرافى، كاظم عباسى
محمد علپور مقدم

قرافىست: سارا نخى

ایکی لیکلرین ایزی، جغرافیا آدلاریندا

صمد چایلی

ایکی لیک و ثنویت اینامی، انسانین ميفیک، اسطوره‌های دوشونجه‌سی اوزره سیرالانمیش بیر اینام دیر. گنجه - گوندوز کیمی مادی شکیله‌ده گژرونن طبیعی ایکی لیک، یا تز - آتنی تز، خیر - شر کیمی علمی و اخلاقی ایکی لیکلر، بو اینامین یارانیشیندا اولدو قجا تاثیر بوراخمیشلار. اونون آرخاسینجا دا، جامعه‌ده یارانان انقلاب، ضد انقلاب کیمی ایکی لیکلرده، توپولمارین چو خوندا، اوze چیخا ییلمیشلر. دئمک عینی بیر واقعیت دن قیدالانان بیر ذهن، یئنه عین ده تاثیر بوراخمیش، اونملی بیر تعامل و آل - وثری یاراتمیشدیر، بئله بیر چرچیوه‌یه ایناناندا دا عین دن یارانان ایکی لیک کیمی ذهنیت، عینیت ده ایز قویموش. جغرافیا آدلاری کیمی واقعیتلرده ده، اوزونو گوستره ییلمیشدیر. بئله بیر آدلاردا، خوش بخت - بد بخت و یا یارادیمچی روح - پیس روح و یا آغ - قارا کیمی ایکی لیکلری گوسترمک اولار. لakin اوندان اونجه، ایکی لیک فیکرینین ان اونملی و اسکی اسطوره‌لرینین بیرینه، یعنی زروانی گئریه، اوتربی ایکی لیک بایخیش گر کلی گژرونونر.

بیلديگیمیز کیمی، زروانی گئری ده، زروان، بخت و زمان تانری سیدیر. اوندان صادر اولان ایکی یارادیجی نین بیری اهورامزدا، او بیریسی ایسه اهريمن دیر. بو ایکی یارادیجی ایسه، اوز نیرولارین یاراتمیش، بیر - بیری ايله ده، همیشه لیک بیر دؤیوش وار اولموشلار. بو دؤیوش و مبارزه ده، ياخشی روح و نیرولار، اهورامزدا یارديمچیلاری، پیس روح و نیرولار دا، اهريمن کؤمکچیلری کیمی چیخیش ائتمیشلر. لakin، بئله بیر اسطوره ايله باغلی، آيری بیر اسطوره ده یارانمیشدیر. میترائیسم ده گژرونن کیمی، میترا، اوز قلینچ و قاپانی ايله اهورامزدا آيله اهريمن آراسیندا ظاهر اولوب، تا عدالتی بو ایکی تانرینین اورتاسیندا قورا بیلسین. دئمک بیر عمومی باخیشلا دا، بوتون بو روح و نیرولاری اوچ مکاندا گئره بیلیریک. اونلارین بیر آزى گئیده، بیر آزى فضا و ايشيق دونيادا، بیر آزى دا قارانليق دونيادا چاليشماقداديرلار.

لakan، ييزيم يازيميزا اويعون اولان موضوع، بوتون بو روح آدلارينين ايزي، جغرافيا آدلارينداكى نشانلهلر دير. اونا گئوره ده جغرافيا آدلاريندا اولان بير بارا اسطوره‌وی آدلار اولا بيلر کي، اسطوره چرچيوه‌لرindenه يارانا بيلسينلر.

منجه بئله بير آدلارين بير نئچه سينه توخونماق يئى دوشى:

۱- ماما (Mama): خانىم و قادىن روحونو قورويان (چند چەرھە - ۱۶۹) و يارادىجى (روستا - ۵۲۲) معناسىندا اولار اىكىن، «ممە» شكلىيندە دە دانىشىلېب، يازىيا گلېر. ماماقان يامامەقان (yaradidigii mama)، داي ماما يامامە (دai يامامە) خود آت روحو، ماماشىر يامامەشىر (mama iishigi)، مامان (mama iethri) كىمى شهر و كند آدلارى اۋز آد تر كىيلرىنده، ماما سۆزۈنندن فايدالانمىشلار. اوندان ساوايى، مامان سۆزۈ هم قىز آدلاريندان، هم ده آنالارى چاغىرماق اوچون ايشە آپارىلەميش و گۆزلەميش معناسىندا دير.

۲- فنه (Nənə): نانا شكلىيندە دە ايشلنن بوسۇز، سومر جامعە سيندە «آى تانرى» معناسىندا ايشلنمىشدير (لو دىنگرای - ۱۰۸)، اردىليل شهرىنин ياخىنلىغىندا كى ننه كران كند آدى بولۇشىدۇر. اوندان ساوايى، ننه قىز كىمى بىكىر دوغوشاشاره ائدن قىز آدى دا، ننه سۆزۈ ايلە باغانلى سۆزۈ دۇر.

۳- ا Otto (ütü): گىل گميش ناغىلەندا گلن بوسۇز، كلىپەرین يوخارىلارىندا اولان اوتو كندى، آدىندا دا گۇروننمكەدە دير. سومر و بابل تمدنلىرىنده، بىتكى الھەسى، گونش تانريسى، عدالت تانريسى، چوبان ياردىملى معناسىندا ايشە آپارىلان بوسۇز (ھويت - ۱۲۲) اسکى سۆزلى سيراسىندا دير.

۴- آى (Ay): تانرى معناسى داشىيان بوسۇز (سوى - ۳۳)، گىل گميش ناغىلەندا آيا (Aya) شكلىيندە ايشلنمىش، «شىمسى» يىن (Şemes) سۇ گىلىسى دير (گىل - ۱۸)، آى، سۆزۈ چوخلۇ جغرافيا آدلاريندا، گلىمىشدير. او جملەدن، چاراۋىماق بېلگەسىنده آخان آى دوغۇمۇش (آى دان يارانمىش) چايى، ساراى (yaradidigii iishiq) كندى، آيقىر (yaradidigii dag - tipe) كندى، ھوماي (yaradidigii hom) كندى، بو سира آدلارينداندىرلار.

۵- آشان (Aşan): مراجعا شەھىستانى كىدلەرنىن اولان آشان كندىنин آدى، بىتكى و دنه الھەسى معناسىندا دير (سوى - ۳۳)، اشسان (Eşan) كىمى دە ايشلنن بوسۇز، عىنى حالدا بىر يېردىن آشان و ائش يئرى آنلامىندا دا اولا بىلر.

۶ - **دایا** (Daya): بوللو و دوغان الهه‌سی معناسیندادیر (چند چهره - ۲۷۹) تایا شکلینده ایشه آپاریلان بو سوز، دایه کیمی ده دئیلیب و اوشاقلاری قورویان معناسیندادیر (سوی - ۴۲) دایا سوزون، دایان کند آدیندا نظرده آلاندا دایا یئری و مکانی معناسی، بو آدین بیر معناسی اولا بیلر.

۷ - **ومای** (Umay): مای شکلینده ده ایشنلن اومای سوزونون معناسی، اوشاقلاری قورویان الهه‌دیر (سوی - ۴۹) بو سوزله باغلی جغرافیا آدلارینین سایی چو خدور، مایان (مای یئری) مایانا (مای آنا) کند و شهر آدلاری بو آدلارداندیرلار.

۸ - **گوش** (Güş): سورو قورو قچوسو (پژوهش - ۶۵) معناسیندا اولان بو سوز، هردن ده قوش کیمی، تلفظ اولور. بو سوز، بُزگوش (Bozgüş) داغنی نین آدیندا گلر ایکن، داغین «سورو قورو قچوسو تانری» معناسینی اوزه چکمیشدیر. اوندان ساوایی، گوش سوززو، ورگوش (vərgüş) کند آدیندا دا گۇرونمکدەدیر. سورو قورو قچوسو قولو و يۇنو معناسیندا اولان بو کند، بوزگوش داغنی نین اتك کندلریندندیر. بو کند آدینین دا، ترس شکلی، یعنی گوش ور (güşvər) آذربایجان قىز آدلارینداندیر.

۹ - **هوم** (Hum): بیتکی ايله قوربانلىق تانریسى (فرهنگ خياوى) معناسیندادیر. چو خلو هو مای (هوم ياردىيچى) کند آدلارى ايله باغلی بو آد، هوم شود (هوم گونشى) کند آدیندا دا گۇرونمکدەدیر.

۱۰ - **يام** (yam): قورو قچو و گۈزتچى معناسیندا گلمىشدیر. (سوی - ۶۹۸) بو آد، يام و يامچى آفادانلىق آدلاریندا گۈزه چارپىر.

۱۱ - **رام** (Ram) اسطوره‌هوي «واي» روح، ايکى نئجه‌لیك و كيفيته تانينان روح آدى دير. بير ياخشى واي، او بيرى پيس واي آدلارى ايله بللن بو روح آدلارى، اوز نشانه‌لرینى، جغرافيا آدلاریندا دا قويا بىلەشىلر. رام سوزو همان ياخشى واي دئمکدیر. (آثىن - ۲۱۳) بو سوز، زمهرير كندىنinin راما نا يوردوندا، هابئله بايرام (باي + رام) کند آدیندا ايشه آپارىلەمىشدیر.

۱۲ - **دای** (Day): اساطير دنياسي نين، دوغوش الهه‌سی (چند چهره) دئمک دير. بو سوز، داي ممه، دايلاр کند آدلاريندا ايشلەنمىشدیر. داي سوزو، بىرده ايکى ياشلى آت معناسيندادير.

۱۳- آز (Az): آس شکلینده، آسلام معناسینی داشیyan آز کلمه‌سی، اسطوره‌وی دئو آدینی بلندیریر (طلوع - ۳۷۴) بو سؤز آزقان، باراز، شیراز، کند آدلاریندا ایشه آپاریلسادا، شیراز شهر آدیندا دا گئرونمکده‌دیر.

اوندان ساوایی گول تکین کتیبه‌لرینده ده آز سؤزوندن استفاده اولونموشدور. کتیبه‌ده بئله بیر یازی وار:

آز گلدی آز یئرینده اوتراق ائله‌دی (قیزیل کتاب). هابئله آراز چایی آدیندا دا آز کلمه‌سی گؤزه چاربیر.

۱۴- دئو (Dev): دئو یا دئوه (طلوع - ۱۸۹)، افسانه‌وی هوندور بیر موجود کیمی دوشونولموشدور. بو سؤز دئو (DÖV) شکلینده، ماراغا کند آدلارینین بیرینی یاراتمیشدیر. اوندان ساوایی، دیوان دره شهر آدی، هابئله هفت دیوان کند آدی و دئوقالاسی آدلی قالا آدی، اوز تر کیبلرینده، دئو کلمه‌سیندن فایدالانمیشلار.

۱۵- قار (Tar): تاران‌لار، اهريمن ياراتميش موجودلارдан حساب اولورلار (طلوع - ۴۱۶) بو آدلا باغلى یئر- یورد آدلاری چوخدور. مشکين ده تاران، هئشتري ده تارقولو، ميانادا تارناب، كليبرده تاركلان، زنگان دا تاريم، کند آدلاري، بئله آدلار سيراسينداديرلار. تر شکلینده ده ايشلنن بو سؤز، اوز نشانه‌سیني، «ورزقان»ين ترخان، هئشتري نين ترخانلار، کند آدلاریندا دا قويوموشدور. بونو دا دئملى اوولoram کى، تار سؤزونون بير معناسى دا، داغلاردا قالان قار دئمکدير.

۱۶- ايندير (Indir): اسطوره‌ده اولان دئولرين بيري اوilar ايكن، ساواش تانريسيدير. (طلوع - ۲۲۴) بو سؤز باي ايندير دره‌سی نين آدیندا گلرسه‌ده، آنجاق همن دره‌نин آدى بايندير يا خود باياندير کيمى ده دئيلر. اوندا دا «درین بايان يئرى» يا «درین باي يئرى» معناسيني بو آدا وئرمك اوilar.

۱۷- سولوك (Sülük): كيچيگ بير دئو (فرهنگ شاهمرسى) آدی دير. بير بئولگه و کند آدى اولان بو سؤز جوک سولوك شکلینه دوشنده، سو يئرى اولان بير شئيه ده دئمك اوilar.

۱۸- ساول (Savul): اسطوره‌وی دئو آدلارينداندير (طلوع - ۱۲۲). ياساول شکلینده ايشلنن بو سؤز هم هئشتري کندلرینین بيرينين آدى، هم ده اردبيل شهرينين اورتالاريندا بير يئر آديدير.

- ۱۹- ورن (Veren): شکاک دئو آدلارینين بيريدير (طلوع - ۳۷۸) ورن سوزو، ميانانين ورن كش، مياندابين قره وئرن كند آدلاريندا گؤزه دير.
- ۲۰- خاي (Xay): بوريات لارين بير گؤزلو دئو آدى آناخاي دير (شمن - ۸۹) بو سوزون ايکينجي تركيي، يعني خاي، ساكيت و آرام معناسيندار.
- خاي واژه‌سين خايافانا و خايالار كند آدلاريندا گئورمك اولور.
- ۲۱- نارگيس (Nagis): اسطوره وي ديو آدلارينين بيريدير (طلوع - ۱۲۲) بو آد نارگيس يا نرگيس شكلينه دوش رايكن، هشتري نين نرگيس آوا كند آديندا گلميشدير.
- ۲۲- كاللا (Kalla): گيل گميش ناغيليندا كى يېرآللى تانرى آدى اير كاللا دير (گيل - ۱۸) بو آدين ايکينجي تركيي، يعني كاللا، كلير و اهر هنده ورلىندە كى نىچە كندىن آدىدير.
- ۲۳- آجي (Aci): آجي يا آژى، اسطوره ده اولان دئو آدى دير. (ايران - ۲۷) آجي سوزونون لغت ده اولان معناسى «مرحمت» دير (سوى - ۱۷۳) آجي واژه‌سى، آجي چاي آديندا گؤزه چارپير.
- ۲۴- دميرچى (Demirci): دميرچى نين ايشى اود ايله دير. او نا گئوره ده اونو اهريم موجودلاريندان يىلىميشلر (شمن - ۶۸۸) بو آدى نىچە - نىچە كندىدە او چملەدن: سراب، مليك كندى، كلير، هشتري، ميانا بولگەلرinden كى كندىلدە، گئوستر مكده دير.
- ۲۵- گالا (Gala): سومرده كى بئويوك دئو آدى دير (لو دينگرای - ۵۰) بو سوز قالا كىمى دئيلىنده چوخلۇ كند، قالا، دره و... آدلاريندا گؤزه دير.
- ۲۶- ائشمه (Eşmə): دئو آدلاريندان دير (ابليس - ۸۱) بو آد، ماراغا دا كى ائشمه كند آدينىن عىنى دير.
- ۲۷- سئمايىل (Semayel): سئمايل همان شيطان دير (ابليس - ۸۴) بو سوزو اسماعيل كند آديندا گئوره يىلىرىك.
- ۲۸- اين (In): هم قارانلىق ايله شرّ روحو (سوى - ۲۱۹)، هم ده يېرىن خانىم تانريسى (هويت - ۱۰۷) دئمكدير. اين شكلينده ايشلنن بو سوز، ائنانلى داغ آديندا، اين آوار كند آديندا، گؤزه دير. بيرده كى باي ايندир دره آدينىن، تركىيىنده گئورونور.

- ۲۹ - اؤز (Öz): اؤز سۆزو، بیر روح آدی دیر (فرهنگ خیاوی) قىزىل اؤز ن
چايى آدیندا گۇرۇن بۇ آد، ماراق دوغۇرۇر.
- ۳۰ - اور (Ur): دشمن روح دئمکدىр (شمن - ۳۵۶) سەند سلسەلە داغلاريندان
اولان اور ياد داشى داغى، اور سۆزوندن يارانمىشىدیر.
- ۳۱ - ساقاي (Saqay): يارادىجى روح معناسىندا دير (سوى - ۴۴) بۇ سۆز،
اهرين ساقاي كند آدینى دا ياراتمىشىدیر.
- ۳۲ - قاي (Qay): خىر ايستىر، روح آدی دير (سوى - ۵۱) شبىتىن رو داھاى
بئولگە آدی، بۇ آددان فايдалانمىشىدیر.
- ۳۳ - كوت (Küt): كوت روح آدلارينين بىرى دير (شمن - ۳۲۳) بۇ روح آدینى
بوستان آوانىن كوت كندى كندىنده و يا كلىپر ايله آذرشهرىن كوتلى كند
آدلاريندا گۇرمك اولور.
- ۳۴ - سوفيا (Sufiya): خانىم تانرىيالاريندان دير (هويت - ۱۲۰) بۇ اسطوره وى آد،
سوفيان شهر آدیندا گۇزە دىرى.
- ۳۵ - كى (Ki): سومىلرین خانىم تانرىيالاريندان دير (لو دىنگرای - ۳۸) بۇ آدی
ھېرىس شهرستانى نىن كىوي كند آدیندا، ھابىلە كلىپرین كىار، كند آدیندا
گۇرە پىلىرىك.
- ۳۶ - آباسى (Abasi): يېر آلتى رو حلادردان اولان آباسى، اۇلولر رو خودور
(شمن - ۳۲۳) بۇ آد قره چىمەن بئولگە آدلارينين بىرى دير.
- ۳۷ - جين (Cin): وھم دنياسى موجودى اولان (فرهنگ معين) ھم دە قارا
روح آدی دير (فرهنگ آرين) چو خلو يېر - يورد آدلارى اوسته اولان بۇ
آد، ائينالى داغىندا جين كۇھولو، ميانداب دا اولان جين قره كند آدی اوسته
گۇرونمىكىدە دير.
- ۳۸ - پرى (Pəri): پرى ايکى صفتلى روح آدی دير. بىرى پىس روح و دئۋ
(فرهنگ معين)، او بىرىسى ايسيه ياخشى، گۈزلە پىلىرىدیر. ھېشتىرىنин پرى و
اهرين پرى خان كىدلرى، بۇ آددان فايдалانمىشىدilar.
- ۳۹ - بخت (Bəxt): بخت آدی بىر روح دئمکدىر، بۇ آد، ھم ياخشى ھم دە
پىس صفتلىرى ايله تانىنمىشىدیر. اوナ گۇرە دە، خوشبخت، بدېخت دئىنە، ايکى
بخت و شانس ايله زمانا اشارە اولونور، كلىپرین بختىارلى كند آدی بۇ سۆزدىن
استفادە ائتمىشىدیر.

۴۰- واي (Vay): واي، روح پيس واي صفتی ايله تانيناندا اولوم «واي» يي دئمکدير (هويت - ۲۷۸) ايکينجي واي ايسه، ياخشى واي صفتی ايله تانينير. بو واي، رام آدى ايله ده مشخص اولور (آئين - ۲۱۳) شبستر ايله کليرين وايقان، هابئله هسه نو مئشه سى نين وايان كند آدلاريندا، واي سؤزو ايشه آپاريلميشدير.

۴۱- ميس (Mis): اسطوره ده اولان پيمان تانريسى ميس آديله تانينير (جستار) ميشره، ميسره و يا ميترا كىمى ده ايشلنن بو سؤز، اهرىن برميس كند آديندا گۆزه دىپر.

٤٢ - آناهیتا (Anahita): سولارین خانیم تانریسی (طلوع - ۱۳۴) اولاراق، میترانین تایی دیر. بو خانیم تانریسی نین یونولموش هیکل و مجسمه‌سی، سرئین شهرینین اونمی اثرلریندن دیر. آناهیتا یا وثیرلن صفتلر اولسون کی، «قیز» سؤزونو احتوا ائدن صفتلر دیر. قیزقاپان کند آدیندا، هم میترا، هم ده اونون عدالت ابزاری، یعنی قاپان، یاد او لموشدور. قیز سؤزو، چو خلو قیز قالاسی، قیز کورپوسو قیز کؤهرلو، آدلاریندا دا گئروننمکده دیر.

قاناقلار:

- ۱- چنده چهره کلیدی در اساطیر گاهشماری ایران، آنا مراسنوا لسکا، انتشارات ورجاوند، ترجمه ژاله متحدین، تهران ۱۳۸۲، چاپ اول
 - ۲- جستاری در باره مهر و ناهید. محمد مقدم، انتشارات هیرمند، تهران، ۱۳۸۰، چاپ اول
 - ۳- فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی. صمد چایی، نشر اختر، ۱۳۸۷، چاپ اول
 - ۴- هویت زن ایرانی. مهرانگیز کار و شهلا لاھیجی، نشر روشنگران و مطالعات زنان، تهران، چاپ اول
 - ۵- لو دینگرای سومری. معزز علمیه جیغ، ترجمه سوزان جیب، انتشارات کاروان، تهران،
 - ۶- گیل گمیش، به کوشش داود منشیزاده، انتشارات جاجرومی، تهران، ۱۳۷۸
 - ۷- آذربایجان خالقی نین سؤی کوکلرین دوشونرکن. میرعلی سیداوف، کوچورن رحیم شاوانلی، نشر اختر، تبریز ۱۳۸۴، چاپ اول

- ۸- پژوهشی نو در میتر اپستی، دیوید اولانسی، ترجمه مریم امینی، نشر چشم، تهران، ۱۳۸۰، چاپ اول
- ۹- تورکون قیزیل کتابی، رفیق او زدک، کؤچورن باقر طحان شیزری، ناشر کؤچورن، ۱۳۷۲، چاپ اول
- ۱۰- طلوع و غروب زرتشتی گری، آر. سی. زنر، ترجمه تیمور قادری، انتشارات فکر روز، تهران، ۱۳۷۵، چاپ اول
- ۱۱- شمنیسم، میرجا الیاده، مترجم محمد کاظم مهاجری، انتشارات ادیان، قم، ۱۳۸۷، چاپ اول
- ۱۲- اساطیر ایران، آلبرت جوزف کارتی، ترجمه احمد طباطبایی، نشر علمی- فرهنگی، تهران، ۱۳۸۳، چاپ دوم
- ۱۳- فرهنگ تاریخی - تطبیقی، روشن خیاوی، انتشارات بخشایش، قم، ۱۳۸۳، چاپ اول، جلد اول
- ۱۴- فرهنگ آرین، حسن بی‌هادی، ناشر مؤلف، تبریز، ۱۳۸۲، چاپ اول
- ۱۵- فرهنگ معین، گردآوری عزیزاله علیزاده، نشر آدنا، ۱۳۸۱، چاپ اول، جلد اول

لهجه بیلیمی و دیل خریطه‌لری

«ائرول کاپرا»

چئویرن: سو سن نوا دهی رضی

لەجە پىلىمېنەدە آراشدىرما يۇنىتىلىرى

بؤلوم - ۲

للهجه ييليمى آراشدىر مالاريندا يئونتم مۇوضىعۇنا گلىنجە، عموماً يېكى يئۇنتىمۇن
اوغا لاندىيغىنى، گۈرورو كە:

- ۱ - لهجه توصیفی
 - ۲ - دلیل خریطه‌لری

۱- لهجه توصیفی

بو یوئونتمده مئوضوع، تاریخی آچیدان الله آلینیر. سؤز قونوسو دیلين و يا لهجهنین تکامل گئدیشی گئرییه دوغرو ایشلدلرلک، دیلين کئچیردیگى تکاملو آشاما- آشاما آچيقلاماغا چالышير. دیلين اوئنجە کى آشاماسىنداكى (مرحلەسىنده کى) بىر حرف و يا کۇوندن باشلاياراق، او دیلين تاثیر آلمىش اولدوغو لهجهنى و يا لهجهلرین سرگىلەدیگى دېشىك دوروملار اينجهلىنir. اوئرنىڭ اولاراق فرنسىزجانى الله آلالىم. فرانسيزجا نۇلاتىن دىلى اولدوغوندان، گئریيە دوغرو گەندىلرلک، اۆزلىكىله دە لاتىنجهنین تاثيرىنин ان چوخ اولدوغو دۇنمن اولان^۹-جو يوز اىيل اوزرىنده چالىشمانى يوغۇنلاشدیراراق، لاتىنجهدن گلن آلىتىلارين هانسى يوللارдан گئرچەكلىشىدیگى آراشدیرىلىر. داها سونرا ملي دىلە تمل اولوشدوران فرنسىئن (Île-de-France, Paris) لهجهسى ايله دىگر لهجهلر آراسىنداكى فرقىن نىتجە و ندىن قايىقلاندىغى آشاما - آشاما اينجهلىنir. بو آرادا، لاتىنجهدن آيرى اولاراق، باشدا آنا لهجه اولماق اوزرە، لهجهلرە تاثير اىدىن باشقۇ عنصرلر و دىللر اوزرىنده دە دورولور. الده ائدىلين كىشىدا نەتكەت ئائىاكى، تىكى گۈچىغاڭ الشاشى كىشىدا باشقا

گئنا او لا، اق بيه باشليقلاء، آلتندابغا بيلد بک:

- ١- سس دیشیکلیکلرینه مربوط اولان کشفلر
 - ٢- مورفولوژی کشفلر

۳- آنلام بىلىمسىل (معنايى) كشفلر

۴- ديل خريطة لرى

۲- ديل خريطة لرى

لهجه بىلمى چالىشمالارينىن بىر سونوجو اولاراق چىخان ديل خريطة لرى، بىر دىلىن گلىشىمە سورە جىنيدە كى:

۱. سىز دىيشىكلىكلىرىنى

۲. سۆز دىيزيمىسل (نحوى) دوروملارىنى

۳. سۆز وارلىقلارىنى

۴. دانىشىلان لهجه يا دا آغىزلارىن سايى و نئجەلىكلىرىنى

معين ائتمىكده ياردىمچى او لورلار. بعضا سىس يادا سۆز جو كىردىن يولا چىخاراق، سۆز جو يوون دىيشىك بىچىملەرنىن دانىشىلدىيغى پئىرلەرن جغرافىي موقعلىرىندىن و مرکزلە اولان اىلىشىكلىرىندىن يولا چىخاراق، اورنگىن بو سورغۇلارا جواب تاپىلا بىلر:

- آغىز دىيشىكلىكلىرى نە يە گۈرە آرتماقدادىر و يَا آزالماقدادىر؟

- او زاقيق - ياخىنلىق عامىلى نىن رولۇ نە دىر؟

- اجتماعىي و مدنى قورولوشون بېلگە آغىز او زرىندە كى تاثيرى نە ئۆلچۈدە دىر؟

- تجارت و حمل و نقل يوللارينىن ياخىنلىقى نىن و يَا او زاقيلىقى نىن پايى ندىر؟

دىلىسل دىيشىمەلر (تغىيرات زبانى) قۇنو سوندا بىزە ياردىمچى اولان ديل خريطة لرى، لهجهلر آراسىندا كى اىلىشىكلىرى ده آيدىنلا دىرلار. ديل خريطة لرى، بىر - بىرلىرىنه او زاقي يئرلىدە دانىشىلان لهجهلەرن اىستەر سۆز وارلىقلارى اىسترسەدە سىز بىلىمى (صوت شناسى / Akustik) و مورفو لوژى نئجەلىكلىرى باخىمېندا دا ئۇنملى اىپ او جلارى و ئەرمىشىدەلر. بىر- بىرلىرىندىن او زاقي او لمالارينا رغماً، بعضى لهجهلەرن مركزىدە او لمایان اورتاق ئۆزلىكلى داشىدېقلارىنى ديل خريطة لرى سايە سىنده او بىر نمكدىيىك. يارىم آدانىن دوغۇ سوندا كى كاتلان لهجهسى ايلە باتىسىندا كى گالىچىيا و پورتكز لهجهلەرن بىر- بىرلىرىنه بنزىر ئۆزلىكلى داشىملا رينا رغماً، مركزىدە كى كاستىلان لهجهسى نىن فرقلى بىر دوروم گۇستىرىدىكىنى گۈرورو ك.

بونون بير آنلامى دا بودور: مرکزده کى دىلسلىكىلرلەرنىن چۈرөھ يە يانسىماز لار.

بىلە اولونجا دا لهجه سۆزلوكلرى ايستر - ايستمز دىل تارىخىنин آيرى دئۇنملەرنى گۈستەرلەر. باشقا بير دئىشىلە، بير سۆز جوڭك، سۆز قونوسو دىلسلىكىلرلەرنىن بىر باشقا دئۇنمىيىنە دە اولسا، بويىدا او بىچىمەدە اورتايما چىخا بىلە.

جغرافى داغىليما (توزيع جغرافيايى) گۈرە دىل اولقۇسونون (پەيدىھەسىنى، اولاينى) اينجەلمگە چالىشانلارين باشىندا آلمان جورج وئنكەر (Wenker) Georg گۈلەر. وئنكەر، دىلەدە کى سىس دىيىشىكلىكلىرىنى دىل خرىطەلەرلىي ياردىمىي ايلە اينجەلمە يە چالىشىر. وئنكەرىن دىل خرىطەلەرلىي ياردىمىي ايلە اصل يابىماق ايستەدىگى شئى، باشقا دىللەرن ائتكىلەنن آلمان لهجه لەرلىي ايلە ائتكىلەننە مېشلەر آراسىندا كى سىس بىليمى فرقىن مشخص ائتمەك ايدى. آنجاق گۈردو كى، يېنى دىل بىلگىچىلىرىن ادعالارىنин ترسىيە، هەر سۆز جوڭك سىس بىلگىسى باخىمدان عمومى دېليل، اۋزو نە مخصوص بىر دوروم گۈستەركەدەر. بىر اۇلکەدە كى لهجه دانىشانلارىن ھەم تعداد دورومو، ھەم دە داغىليمى (توزيعى) حاققىندا بىلگى وئرن دىل خرىطەلەرلىي، عىنى زاماندا بىر اۇلکە انسانلارىنин حىات گۈرۈشلىرىنى دە معىن اۇلچۈدە دە اولسا يانسىدیرلار. اۇرنە يېن، ايسوئچەرنىن فرانسيزجا دانىشىلان بۇلگەلەرنى قاپسىيان بىر دىل آراشدىرماسىندا (1966)، اىلگىنچ ساييلا يېلن بىر دوروم اورتايما چىخىمىشدىر. كاتولىك مذەبىنە دانىشانلارىن ياشادىغى يە دا چوخۇنلوقدا اولدوغو بۇلگەلەر دە داها چوخ يېرل لهجه ايلە دانىشىلەرى ؟ پروتېستان چوخۇنلوغۇن ياشادىغى بۇلگەلەر دە ايسە، فرانسيز جانىن ترجىح ائدىلەتلىكى گۈرۈلموشدور. حتى پروتېستان چوخۇنلوغۇنون بۇلۇندو گو جىئنورە و نيوشا تىللە يالىزجا فرانسيز جانىن دانىشىلدىغى گۈرۈلموشدور. بۇ، بىر يېر دە، دىل ايلە اجتماعى آنلايىش آراسىندا محكىم بىر باغ اولدوغۇنو گۈستەرلىر. داها سوموت بىر بىچىمە سۈيەمك اىستىرسك، بىر توپلۇم ويا توپلۇلۇق عموما دىل قونوسوندا اجتماعى ياشامىنا بىزىر بىر تاوير اىچىنەدە اولور. دىل خرىطەلەرلى، منجە، بۇ سببە گۈرە دە اۇنم داشىيەرلار. يەنى بىر اۇلکەدە ياشايىنانلارىن حىات گۈرۈشلىرى حاققىندا معىن بىر قايناق اولۇشدورلار.

دىل قونوسوندا باشقا بىر اىلگىنچ نقطە دە، ايسوئچەرنىن «روش» قصىبەسىندا ۱۹۷۹-دا آپارىلان بىر آراشدىرمادا اورتايما چىخىمىشدى.

بوراداکى قادينلارин اركىكلەر نسبت محلى لهجه يئرينه فرانسيزجا دانىشماغا داها چوخ ماراقلى اولدوقلارينا تانيق اولوروق.

حتى عايىلەلرين اثوده اركىك اوشاقلارى ايلە محلى لهجه، قىز اوشاقلارىيە دە فرانسيزجا دانىشماق مجبوريتىنده قالدىقلارى گۈرولموشدور.¹ ژورا كانتونوندا ۱۹۷۵-دە آپارىلان بىر آيرى آراشدىرمادا، اركىكلەرین تقرىبا ۱۱٪، بونا قارشىليق قادينلارين بىر آراشدىرمادا، لهجهنىڭ ساواش سيراسىندا دوشمان استخباراتىندان قاچمانىن بىر آراجى اولراق قوللانىلىدigi اورتاييا چىخىشىدیر.

لهجهلر ياردىمىي ايلە بىر سۆزجويون ايلك كىز اورتاييا چىخدىغى دؤنمە گىندىلىرىك، سۆزجويون آنلام و بىچىم باخيمىندا ملى دىلەدە كى موقعيتى و ارتباطى نىچەلىكى دە معلوم اولموشدور. لهجه بىليمى و ئېرىلىرىنەن يارارلانىلاراق، بىر اولكەنن كىچىمىشىدە كى خارجى ايليشگىلىرىنى بىلە اورتاييا چىخارماق ممکون دىر. اۇرنىگىن آغدىنiz كۆكلى سۆزجوكلەرین چوخو، فرانسيزجا يا پروونس لهجهسى يولو ايلە گىرمىشىدیر. بو لهجهدە كى يابانجى سۆزجوكلەر، فرانسانىن او دؤنمەدە كى خارجى اكونومىك ايليشگىلىرىنى داها چوخ بو لهجهنىڭ دانىشىلىدigi پروونس لهجهسىنە ياخىن اولكەلرە يايپىلەميش اولدوغۇنو گۈستەریر.²

بىر دىلين چشىدىلى لهجهلىنى قارشىلاشدىرماراق، او دىلەدە كى يابانجى سۆزجوكلرى معين ائتمەك دە ممکون دور. چونكى بىر سۆزجويون آلىتى اولوب اولمادىغىنى آنلاماق اوچۇن، او سۆزجويون بوتون لهجهلرە دەر اولوب اولمادىغىنا باخماق يئترلى دىر.

نىچە كى ايسوچەرنىن فرانسيزجا دانىشان بئولگەلرینى قاپسايان بىر دىل آراشدىرماسىندا گۈرولموشدور كى، ايسوچەرەدە دانىشىلان فرانسيزجا كۆكولۇ اورتاق سۆزجوكلەر، عىنى زاماندا قونشو فرانسيز بئولگە خالقى طرفىنەن دە قوللانىلماقدادىر.

۱- بۇ قونو بىزىلەدە گۈرۈنۈشىدۇر. بىر چوخ تورك دىلى عايىلەلرە دە قىز اوشاقلارىنى فارسجا دىنلىرىپ دانىشدىرىلار، حالبو كى، اوغانلار كېچىك ياشدان كوچە - باجادا چىخىپ يار - يولداشلارلا ايليشتكىدە اولدوقلارى اوچۇن آنا دىل و لهجهلىرىنە دانىشىلار. چىنۋىن

۲- اۇرنىگىن تېرىزىدە يايقىن قوللانىلان «ماسقاڭتى/مازقاڭتى» سۆزجويو وار، قولاي جىنس، خراب مالا اطلاق اولونار. بۇ اصلينە «موسکو مئىيد، يىنى موسكودا دوزھلىميش آنلامىندادىر» و بۇ يازىسى اولان جىنسلىرىن قولاي و ياخاراب چىخدىغى اوچۇن هر جىنس يامال خاراب چىخسا، كۆكۈنون نە اولدوغۇنو بىلەمەدن، اونا ماسقاڭتى دىئىلەر.

بۇنا قارشىلىق ايسوچىرەد كى لەجەلرین ھامىسىندا كېچمە يىن سۆز جو كىرىن ايسە، معين بىر آلانلا سىنيرلى قالدىغى گۈرولمۇشدور. بو دا بۇ نئوع سۆز جو كىرىن آلتىنى اولدۇغو و يا بىر شكىلde سوزىدان اورتىلىدىكى يىدا تۈرەدىلىدىكى آنلامينا گللىرى.

بونونلا يېرىلىكde بىنقطه گۈزدن اوزاق توتولما مالىيەر. بىز سۈزجويون بىچىمىسلىك آچىدان بىنرلىك يا دا عىنىلىك گۆسترمهسى، او سۈزجويون عىنى گۆكوندىن (etymon) گلدىيگىنى گۆسترmez.

لهجه‌لرین اوزلليکله ده ملي سينيرلار ايچريسينده دانيشيان لهجه‌لرین، باشدا سياسي اولماق اوزره، چشتيلى عامللرله، زامانلا يورهسل آغىزلارا (گوششاي منطقه‌اي) دئونوشدوپونو يا دا غايىب اولدوغۇنو دا گۈرۈرۈك. سياسي نوعدن اولانينا، فرانسيز دئوريمىندىن سونرا فرانسادا كى لهجه‌لرین دورومونو اورنىڭ گۆستەرە سىلېرىك.

سون ایللرده گئرون بیر باشقا عامل ده تلویزیون اولموشدور. ۷-۶ مایس (۱۹۹۱) گونلریندە آنکارادا کچیریلەن ادبیات چئیریسی موضو علو سیمپوزیوما قاتیلان بیر فرانسیز مسلکداشیم، فرانسادا لهجه دانیشانلارین ساییلارى و داغنیلیمی ايله ایلگىلى اوالاراق سوروشدوغۇم بير سوروپيا، «فرانسانین معین يېرلىرىنە ھلهەدە محلى لهجهلر دانیشىلدىغىنى، آنجاق سون ایللرده ايله تىشىم آراجلارنىن (ابزارهای ارتباطىنىن)، ان چوخ دا تلویزىونون تاثیرى ايله سايى نىن سرعتلە آزىزىلەتىسىنى» سۈيەلەمىشدى. اۆزونون «ساۋووی» بېلگەسىنە بئۈيدۈ گونو، اوشاقلىغىندا بير چوخ ائودە اولدوغو كىمى، اۆز ائولرىنە ده ساۋوو لەھەسىلە دانیشىلدىغىنى، آنجاق سون ایللرده تلویزىونو اىزلىھى يە پىلسەك اوچون فرانسیزجا داشىماغا باشلادىغىنى سۈزلىز بىنە آرتىرىمىشدى.

لهجه قونوسوندا آپاریلان بیر باشقا مشاهده ده، ملي دیل ایله لهجه لر آراسیندا کي فعل و انفعالات يالنیزجا سیس بیلیمی، سوژولوک بیلیمی، کوکن بیلیمی یا دا آنلام بیلیمی باحیمیندان دئیل، بعضا ده سوژ دیز بیمسا (نحوی) نو عدن اوولدوغودور.

ملی دیلده ایتب - باتان چشیدلی عنصرلرین لهجه‌لرده قوروندوغونو و لهجه‌لرین ده دوروما گوره ملی دیلی ائتكىلە يې بىلە جىكىنىڭ ئۇرۇرۇك.

لهجه بیلیمی و دیل خریطه لریندن چیخاردا بیله جگیمیز سونو جا گلینجه؛ منجه ان اونملی سونوج، بیر دیلی بیلیمسل (علمی) او لاراق اینجه له بیلمک و ساغلام سونو جلا را گئده بیلمک اوچون، او دیلین کئچیردیگی تکامل يولو، دانیشیدیغی و یازیلدیغی چوره‌نی و دؤنمی بیلمک و تانیماق گر کیر. بو، اوزلیکله سؤزلوک بیلمی آچیدان اونملیدیر. چونکی ساغلام بیر سؤزجوک اینجه لمه‌سی، سؤزجوکلرین آنلام باخیمندان اوغرادیغی دیشیکلیکلرین دوشونجه یا دا قاورامسال ایچریکلریله باغینتیلی او لاراق اله آنیمالارینی گر کدیرir. چونکی هنچ بیر سؤزجوک و يا بو سؤزجویون ایچردیگی مفهومی دیر، بو سؤزجویون قوللانیدیغی چوره‌دن سویو تلامازم. دیل، سویوت بیر قاورام دا اولسا، سوموت گئرچگی آنلا دیر. گئرچک و دیل اوزدش ایکی قاورام دیر. ژان روسلو (Jean Rousselot)، سؤزجوکلر دیشیر، چونکی بیز دیشیریک (Mort دئمکله چوخ حافلی دیر. چونکی دیلین اورقانیک بیر یاپیسی واردیر. اجتماعی آچیدان اله آلیرساق، ایشلو سل (کاربردی) بیر یاشامی واردیر دئمک، هر حالدا دها دوغرو اولور. چونکی سؤزجوکلر ایشلو سل بیرر دیر اولمادیقجا، سویوت بیر قاورامدان اوتكه کئچه بیلمزلر. اونلارا سوموت بیر دیر، یعنی کیمیلیک قازاندیران دوامی بیر دیشیمه ایچینده اولان انسان دیر. باشقابیر دئیشه، دیل دهنسل اولدوغو قدر، اجتماعی بیر اولقدور دا.

هامبولت (Humboldt)، دیلی دونیانین سؤزله آنلاتیم بیچیمی او لاراق گئرور. سوسوره (Saussure)-یه گئرره ایسه، مشاهده‌لر و کد قاوراملا ری اجتماعی ارتباطات بیچیملری ایله اوزدشیلیک گئستیرلر. گئرچکدن ده مشاهده‌لرین بیر بیچیمی او لدوغو قدر، بیر ایشله‌وی و کیمیلیگی ده واردیر. هر دورلو ارتباط تمیلینده ایسه، گوندریمسل (ارجاعی) بیر ایشلو یا دا دوروم موجوددور. بو ایسه، آنلا یشا گئرره دیشیدیگیندن، دیل اولقوسو اجتماعی قورو لوشا گئرره دیشن اوزل بیر دوروم اور تایا قویار. لهجه ده بئله بیر دورومون سونوجودور. بوندان دولابی لهجه‌لر، ملى دیلدن سویوتلامازلار.

آنچاق اولوسال دیل ایله باغلا ری گوجلنديکجه، دو غال او لاراق صحنه‌دن چکیلیرلر. فقط اونون کیشیلیگینده یاشاماغا دوا مائدرلر. بو سبیه گئرره ملي دیلده لهجه‌لرین، دریندن ده گلسه، هر زامان بیر سسینی، بیر نفسینی یا دا بیر قلب آتیشینی دویا بیلریک.

گئرمی اویونلارى (۱)

علی محمد خلفی زنگیر

قانواني شخصی

آزاد رحمانی، گرمی نین پر مییر کندی ساکنی، ۳۳ یاشیندا، ۹ ساوادلی، یای ۱۳۹۰.
آقامحمد زارعی، گرمی نین آلازار کندی ساکنی، ۶۰ یاشیندا، ساوادلی، ۱۳۹۰.

پیروز رحمانی، گرمی نین پزمئیر کندی ساکنی، ۳۰ یاشیندا، راهنمایی ساودلی، ۱۳۹۱.
حسن راشدی، گرمی نین زاهرا کندیندن، کرج شهری ساکنی، ۵۵ یاشیندا، یازیچی عالم،
(مصطفی) ۱۳۸۹

خداداد عمی، گرمی نین اووسوران کندی ساکنی، ۶۷ یاشیندا، ساوادسیز، ۱۳۸۷.
سالار خلفی، گرمی نین زنگیر کندیندن، کرج شهری ساکنی، ۴۳ یاشیندا، ساوادلی، یای
۱۳۸۷.

سالامت رحمانی، گرمی نین پرمییر کندی ساکنی، ۶۷ یاشیندا، ساوا دسیز، ۱۳۹۱.
شاپور جاهد، گرمی نین تولیتییر کندیندن، گترمی شهری ساکنی، ۳۸ یاشیندا، فرق دیبلم،
یاز ۱۳۹۲.

شهروز احمدی، گرمی نین ایزمارا کندی ساکنی، ۴۱ یاشیندا، معلم، ۱۳۸۸.
قدیر گل پرست، موغانین اوزون ته کندی ساکنی، ۶۵ یاشیندا، ساواودسیز، ۱۳۸۷.

مالک شیری، گرمی نین زنگیر کندی ساکنی، ۴۱ یاشیندا، ساوادسیز، ۱۳۸۷.

نورالدین زارعی، گرمی نین آلازار کندی ساکنی، ۴۳ یاشیندا، ساوادلی، ۱۳۹۱.

آچىقلاما: قايىناغى بىللى اولمايان اوپۇنلارى، عىلى محمد خلفى اوشاقلىقىدا ئوزو اوینايب و ١٣٨٧-جى ايل قىلمە آلىب.

گئرمی اویونلاردی (۱)

ایللر بويو خالقى آيلنديردىگى انسانلارا ياشامين مختلف اوصول لارينى اويرىد، بعضا ده گىزلى و اوستو اور تولو پيام بوراخان «اويونلار» او نودولماقدا اوسلسا دا، آزدان- چوخдан يىندى ده اوينانلىرى:

بو اویونلارین بیر سیراسى يالنیز آینىچە (تفریح) اوچون اولور اما بیر سیراسىندا گىزلى قالمیش اجتماعى اداره اصول لارى دەقى چكىر، بیر سیراسى اویونو اوينايان انسانلارى فيزىيکى و ذهنى باخىمدان بر كدن- بوشدان چىخاراراق گئرچەك ياشام اوچون گلىشدىرىن.

اویونلاردا بیر خالقین حیات یولونو، کیمليگىنى، دنيا گۇرۇشونو و ... گۇرمك اوЛАР. بير سۈزلە دئىشك اویونلار بير قاب اوЛАراق بير مىلتىن فرهنگىنдин بير پار چاسىنى داشىماقدادىر.

سوزسوز کی، «اویون» اجتماعی یا شامین محصول دور. دئمک اولار کی، ایندی بیزه گلیب چاتمیش فولکلور و مادی- معنوی فرهنگین محصول لاری کیمی، اویونلاردا صرف ایندیکی هدف (اینچه) اوچون یارانما میشیدیر. ایلکین بشرين الی ايله يارانان ساخسى قاب- قاجاقلار ايندی اينچه صنعت ساحه سینده ال ايشلری آدلانسا دا او چاغلارین آنجاق گوندليک احتياجلاري尼 اؤده بيردى، اما ايندی او نلارا بير اينچه صنعت محصولو كيمى باخiliir. اویونا گؤره ده بئله دوشونمك اولار، اسکى چاغلاردا مختلف آيین و اينانج حركتلري اولاراق اچرا اولونان بو اویونلار، ايندی بیز ده اينچه اوچون ده ايشلنه بىلر.

اویون سؤزونون چوخ معناسی وار، هانسى سینى نظرده تو تدوغۇمۇزو بللندىر مك اوچون اویون سؤزونون كۈكونو و معنالارينى گۈزدەن كېچىرىپىك.

بو كلمه‌نین کۆکوندە دين و بويو **büyü** (سحر) كىمى رىتول (دينى آيىن) اۋازلىكلىرى داشىدىغى، اصطلاح اولاراق توركجه بىر كلمه اولدوغۇنو و استفادەسى نىن چوخ قدىم زمانلارا دايىاندىغىنى گۇرمىكدىيىك. «اويون» مفهومو و «اويناماق» فعلى تورك لهجهلى آراسىندا استفادە اولۇنماقدادىير. آذربايجان توركجه سىيندە «اويناماق- oynamaq»، باشقورد توركجه سىيندە «اويناو- uynav»، قازاق توركجه سىيندە «اويناو- oynav»، قىرقىز توركجه سىيندە «اوينە- oynā»، اۆزبىك توركجه سىيندە «اوينمك- oynāmäk» شكلىنده گۇرولمكده دىير. اويونون «تمىيل» آنلامى ايسە: آذربايجان توركجه سىيندە «تاماشا- tamaşa»، باشقورد توركجه سىيندە «اوين- uyın»، قازاق توركجه سىيندە «اوين- oyin»، قىرقىز توركجه سىيندە «تاتار اوينو- teatr»، اۆزبىك توركجه سىيندە «ايىپكتاكىل- spektakl»، شكلىنده وئىريلمكده دىير. اويونون «حىلە» معناسى ايسە: آذربايجان توركجه سىيندە «اويون- oyun»، باشقورد توركجه سىيندە «آلداو- aldav»، قازاق توركجه سىيندە «كۈولىك، آلداو- kuvlik, aldav»، قىرقىز توركجه سىيندە «آلدو- aldō»، اۆزبىك توركجه سىيندە «آلداو، حىلە- aldav, hiyl」، كلمهلى آيلە افادە ائدىلەمكده دىير.

بو کلمه‌نین گونوموزده «تمیل» و «یاریش» معناسیندا استفاده‌سی کاشغولی محدودون دیوان لغات الترك آدلی اثربینین یازیلدیغی تاریخه قدر گئری گتیمکده‌دیر. سؤزلو کده: «بودهوشمک» و «اویون» کلمه‌لرینین، «اویون اویناماق»، «یاریشماق» و «دانسدا یاریشماق» کیمی معنالاردا استفاده‌سینه مثاللارلا يېر وئریلمیشدیر. آنجاق «بودهیك»، «بودیك»، «بودهوشمک» کلمه‌لری داشیديقلاری آنلاملار، زمان ایچیندە «اویون» و «یاریش» کلمه‌لرینە بوراخیلمیشدیر.^۱

– بئۇ يوڭى تور كىچە سۈزلى گۈندە^۲ او يۈن بىلە معنالاينىر:

* وقت کئیجیہ مگہ یارايان، بللي، اصو للاري او لان آيلنجھه.

* قہ ماں

* تعجب او باندہ بھی ہنر .

* تئاتر و یا سینما دا صنعتیجې نیز رولونو بوروملا ماما طرزی.

* موزیکله یاناشی، اندیلن، حکتلر بن، یو ٹونو.

* صحنے و یا میکر و فوندا اویناماق اوچون حاضیر لانمیش اثر، تمثیل، پیسیر:

* بدنجه و قافاجا یشتکلری گلیشیدیرمک هدفي، ايله ياتیلان، چو یكلىگە

دایانان هر تورلو بار شما.

* حیله، دوزن، دسیسه، انتریکا.

* (گورشده) رقیبینی او دماق او چون اندیلن مختلف طرز لر ده تعجب لندیر یجی

حکت.

* (تئىسىدە) طەرفلەرنىز بىرىنچى دۇئىردى ساپىي قازانماسىلا الىدە ئەندىلىن نىتىجە.

-آذریاچان دلی نیز اضافه شده، لغتنده^{۲۰} او یعنی سله آنلاحده:

* آيلنك و وقت كچير مك اوچون بير نئجه شخص (اساساً اوشاق) آراسيندا اجرا اولو نان مختلف نو علو آيلنك، مىغىله.

- Ortak kültürel değerlerin oluşumunda ve yaşatılmasında türk halk oyunlarının işlevleri. Arş.Gör. Neslihan Güzelogulları/Arş.Gör. Serkan Ertural, Ys, PDF.
 - Büyük Türkçe Sözlük, Bu sözlük Farabi tarafından Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğündeki kelimeler ve tanımlamalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Pdf.
 - Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd ciddə. III cild. Bakı, "Şərq-Qərb", ١٢٢ , ١٢٨٦ səh

- * معین قایدا، اصول و شرط‌لره اجرا ائدیلن ایدمان (ورزش) مشغله‌سی، ایدمان نوعو.
- * رقص
- * حقه، کلک، فن، فیريلداق، حيله.
- * معین رولو اويناما، ايغا ائله‌مه.

هر ايکي سؤزلو گون وئريديگى آچيقلامالارين بيرينجي وئريلن آچيقلاماسي بيز دئمك ايسته دىكيمىز «اويونو» شرح ائدير. اما بو اويونلارين بعضى سينده آيلنجه‌دن باشقان آيرى-آيرى فايدالاردا واردىر.

بو اويونلارين هاميسيندا اولان اورتاق نقطه «قازانماق» دير. انسانين حياتى يارىشدان عبارتدىر. اما ياشامدا اولان يارىشىن مرحلەلىرى دىرىنه باخاراق بىر-بىریندن فرقلىنىر. انسان هر يارىشى (گئچك يا اويون) قازاناندا روانى باخيمدان بوشالاراق كۈنلۇ خوش اولور. بئەلەتكەلە اويونو قازانان اويونچو سئينىرك اۋازونو يوخارىدا حسّ ائدير.

آشوغ (آشيق)

آشيق حيوانين آرخا قىچىندا اولان «آشماق» سؤزوندن آلينان بير تىكه اويناق سوموكدور. ساغ قىچىندا اولان، «ساغ آشيق»، سول قىچىندا اولان ايسه «سولاق آشيق» آدلانىر. آشىغىن آلتى اوزو وار، ايکى اوزو ياستىدير، ايکى اوزو دىك، ايکى اوزو لاب دىك. ياستى اوزلرىنин بير اوزو بير آز ايچرى باتىب «جيڭ» آدلانىر. او بىرى اوزو بير آز گۆرە قالخىب «بئُك» آدلانىر. ايکى دىك اوزلرىنин بير اوزو بير آز ايچرى باتىب «آوچى» آدلانىر. بير آز هامار اولان او بىرى اوزو «تۇوخان» (تۇغخان) آدلانىر. قالان ايکى دىك باشلارى ايسه بىرى «جيڭ اومبى» بىرى «بئُك اومبى» آدلانىر. بو سوموك كىچى و قويوندا اينجه اولدغونا گۈرە آشيق اويونلاريندا اونلارдан استفادە اولونور. ساغلام و اىرى (بئُويك) آشىغا «سايتل آشيق»، جيڭ اومبى يانى نىن بير قانادى سىستان آشىغا «تىمىكى پارا»، تۇوخان و آوچى اوزلرى يېليلن آشىغا «تىلان»، قوزو آشىغينا و گۈر كمى بالاجا اولان آشىغا «جىگە/جىگە جىلىدىر»، اوندان دا بير آز بالاجا و يونگولونه «پيوان/pivan» آشيق دىئىلىر. تىلان آشيق يېرە دوشن كىمى شك (آوچى يا تۇوخان) دورور، اونا گۈرە بئُويكلىرىن اوزونە، ادب گۈزلەمەدن جاواب قايتاران عمومىتلە كىچىكلرى «تىلان آشىغا» اوخشادىرلار.

بیزیم دئنمه آشیدان بیر اویونجاق کیمی استفاده ائدیرلردی. بونو اونا گؤره دئدیم کی، بو یانلاردا يئرآلتنی اسکی قبرلرده (گوور قبیریندە) توپا شکله بو آشیقلاردان تاپیلیر. آرا- سیرا اکین يئرلریندن تاپیلان بو آشیقلار، كىچمیش چاغلاردا، ياشامین نئینه سه لازم اولدوغونو گؤستيرir. (صرفاً اينجه اوچون دئیل، حیات و دولانیشیغین باشقما ساحلری اوزللىكله اينانجلاباغلى دوشونمک اوilar).

موغان بئولگەلریندە يئرآلتنیدان (گوور قبیریندە) چیخان اویون آشیقلارینین نئیه مزارلارдан چیخماسى حاقدا دئمه لىيم کی: موغان منطقه سی چوخ اسکى تاریخه مالكىدیر. و چوخ اسکى مدنیتلىر بو منطقه ده قورو لموشدور. گئرونور کی، هله زرتشت دینیندەن دادها اونجە کی آذربايچاندا ياشایان انسانلار اولىدىن سونرا باشقما بير دنيادا ياشامالارينا اينانير ميشلار. اونا گؤره بو دنيادا انسانين ياشامينا لازم اولان اشیالارى او بيرى دنيادا يئنه فايدالانماسى اوچون اولن شخصين مزارينا و اونون يانينا قويورموشلار.

او زمان اولن اوشاقلارين مزاريندا باشقما ملزمەلرلە ياناشى، اویون آشىغى دا تاپیلیر کى، گئرونور اونلار اينانير ميشلار ايكتىجى دنيادا بو اوشاق او آشیقلارلا اوینا ياجاق. حتى اویون آشىغينا چوخ علاقەلى اولان بئويوك شخصين مزاريندان دا آشيق تاپيلا بىلر.

البته معلوم اولور کى، حتى زرتشت پيغمبر اگر آذربايچاندان دا باش قالدىريمىش اولسابنله، آذربايچاندا اونون طرفدارى اولسادا چوخ آز ايمىش و آذربايچانلىلار حتى هخامنشى (آهمەنيلر) و ساسانى دۇنمىنده ده اسکى و يئرلى شومىر، ايلام، ماننا توركىلر و حتى گۈرى توركىلر اينانجلارينا اينانمىش و اولولرىنى يئرآلتنىدا دفن ائدىرمىش و اونلارين يانينا لازم اولان ياشام اشیالارى قويورموشلار. يوخسا زرتشت دینىنده اولولرى تورپاقدا دفن ائتمىزدىلر. بلکه اولونو قولشار يىشىن دئيه اوجا تې باشىندا قوياردىلار.

أونا گۈرە زرتشت دینىنە اينانانلارين يئرآلتنىدان و انسان مزاريندان چیخان يئر آلتى اشیالارى و آرخايىك اثرلىرى اصلا يوخدور».^۴

آشيق اویونو اسکىدىن بىرى تورك توپلوملاريندا اوینانىلىر. اوغوز ائلى نىن باش خانى باينىديرخان، رسم اولاراق بوغا ايله بوغرا دئويوشدورندە،

^۴- راشدى حسن، گرمىن زاهرا كندىتىن، كرج شهرى ساكنى، ۵۵ ياشىندا، يازىچى عالم، ۱۳۸۹. (مصاحبه)

دیرسه خانین سونرالار «بوجاچ» آدلاناچاق اوغلو اوچ باشقا اوردو اوشاغى ايله ميداندا آشيق اويناييردىلار.^۵ دده قورقودكتابىنىن يازىيا آلينما تارىخى مين ايله ياخين اولسا دا، اوندا اولان حادثلر (بوي لار) مين ايلدن چوخ قاباقلارى گؤسترىر، بو دا آشيق اويونونون بورالاردا لاب اسکى چاغلاردان قالماسى نين بير نشانه سىدير. (تبريزىن گئى مچىدىنە اوشققىرىنندن چىخان آشىقلار دا بير قايناق ساييلا بىلر) و ائله اوナ گئورە بىزىم افروشون چوخ يئرلىرىنندن يېر آلتىندا توپا شكىلدە آشيق تاپىلىر. (حسن راشدى)

آشيق اويونلارى:

۱- اوچم

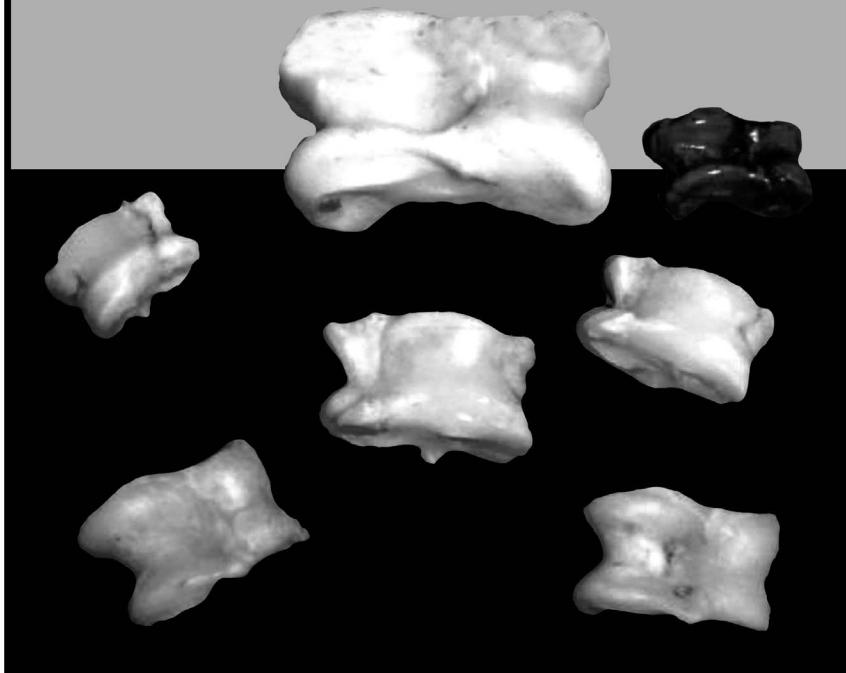
اوچ دنه سايىل آشيق سەچىلىر. اويونچولار دۇورە او تورورلار، ايکى قارىش بويوندا دايىرە (چمبر) شكلىндە جىز (ائودە خالچا، كىليم و ياخود هانسى آلتا سريلەنин گئولو) چكىلىر. اويونچولار سира ايله اوچ آشىغى جىزىن اىچىنده گئويه آتىلار، كىمسە اوچم (اوچ آشيق بىرلىكده بئوك، جىك يا شك) گتىرىرسە، اويونو دوام ائتدىرىر.

اوچم گىرين اويونچو، اوچ آشىغى جىزدا گئويه آتىر. اوچم گلسە ئونجه كى اوچون اوستونە سايىلىر. يعنى ساي آلتى اولور. اوچم گلمەسە، مات (بىرىنجى شك «تووخان-آوچى»، اىكىنچى بئوك) دوران آشىغى، اويونچو ياتىرداراق چىرتىما ايله بير- بير قالان اىكى آشىغى وورور. وورلان و وورلان آشيق جىزدان چىخمامالى ياخود بوشاكىچمه مەلدىر، بئله اولسا سира او بىرى اويونچويا كىچىر و بىر ده آيريدان سيراسى گلنده، قالدىغى سايدان اويونو دوام ائتدىرىر.

اويون اويناندا كىمىن آتىيغى اوچ آشىقدان بىرى او مبا دورسا او اويونچو اويونو اودور.

هاميدان قاباق اويونون سايىنى اللې بىرە يىتىرن اويونو اودور. قالان اويونچولار اويونو دوام ائتدىرىرلىر. اويوندا نىچە نفر اولسا بير- بير اللې بىرە چاتىب اويوندان چىخىلار. كىمسە هاميدان سونا قالسا اويونو اودوزور، و اويونو بىرىنجى قازانان اويونچودان جزا آلمالى اولور.

۵- گونئىلى ح.م، دده قورقودكتابى، تهران: اندىشە نو، ۱۳۸۷. ۳۳۶ صفحە، ص: ۳۴.

اویونو بیرینجى اودان اویونچو، آشىقلارى آلينه يىغاراڭ اودوغان اویونچونون يانىندا او توورور، آشىغى اولان آلىنى اوون باشىنا توولايراق دئىير:

«هله - ھولە

داغاند - داشدىن

(اودوغانىن آدى) باشىنا چتىن اوين گلە»

سونرا آشىقلارى يىره آتىر نه شكىلده دوشرسە جزانىن قرارى او اولور (مثلاً: ايکى جىك بىر بؤك). اودان اویونچو، اودوغان اویونچونون بىلەن شىلە ووراراق دئىير: «ايکى جىك بى بؤك» اودوغان اویونچو آشىقلارى گۆيە آتىر و چالىشىر ايکى جىك بىر بؤك گىتىرىن. بىلە اولان كىمى اویون بىتىر.

بو اویون پايز - قىش گىچەلرىنده چوخلو اوشاقلار و يىنى يىتمەلر آراسىندا اوينانىلىر. اىلنجە اوچون اولدوغو حالدا رقابت حسىنى گوجلندىرىر. (آفامحمد زارعى)

٢- جىز

چىپر (دايرە) بىر جىز چكىلىر. بو جىزىن بئيو كلو گو اویونچولارىن ماراغى ايلە ايکى آراسىنдан اوچ آرشينا قدر بلکە دە آرتىق اوولور. جىزىن اورتاسىندا چىپر شكىلindە، بىر - ايکى قارىش بويوندا آيرى بىر جىز چكىلىر.

بو جىزىن آدى چىرتىدىقىرى.
ھەپىر اوپونچو چىرتىدىق دئىيلەن
جىزا بىر آشىق قورور. دوز
بىر جىزىن اوستۇنە قورولان
بو آشىقلارا اوپونچوڭلار ھەنە
دئىيرلىر. ھەنە قوران اوپونچوڭلار،
اولا بىلر تك - تك اولالار،
يا ايکى يا اوچ يا... دستەلەر
بېلۇنەلر. سونرا بىرىنجى كىم،
يا ھانسى دستە باش اولوب

باشدان آشىقلارا ساققا آتمالى اولا جاغىنى بلەمك اوچۇن، ساققالارى (ساققا:
جىزىن اىچىنده اولان آشىقلارى وورماغا بىر ساغلام و بئىيۈك آشىق) بىر -
بىرىنە قوشوب گۈيە آتىلار. كىمین ساققاسى شىك دورسا او و اونون دستەسى
بىرىنجى اولور.

آردى و قالانلارى بىللە اولونجا بو ايش دوام اشتىرىلىر.

اوپونو باشلاماق وقتى چاتىر. بىرىنجى باش اولان باش دئىيلەن يېردىن (باش:
جىزىدان بىر آز آرالى بلەنمىش يېردىن) جىزىن اىچىنده قورولان آشىقلارا
ساققاسىنى اۋزىز شىكلەدە توشلايىپ آتىر. ساققا آشىقلارا دىرسە، آشىقلارдан
بئىيۈك جىزىدان چىخانى ساققا آتان اوپونچونون اولور. بىر دنه دن آرتىق
جىزىدان چىخاندا مئھىشت دئىيلەر. مئھىشتىن اولوب - اولما ماسى اوپوندان اۇنجه
اولان دانىشىغا باغلىيدىر. ساققاسى دايىنان يېردىن بىر داها آتماق حاقي وار، اما
چىرتىدىقان چىخىپ و قالان اوپونچوڭلار واسطەسى ايلە چىرتىدىق سەچىلەن
آشىقلارا آتابىلمىز (اۇنجه دانىشىلىر). قالان آشىقلارا ساققاسىنى آتىر. ساققاسى
چىرتىدىغىن اىچىنده قالسا اوردا اولان ھەنەلرى چىرتىماقا، ساققاسى اورдан
چىخىنجا جىزىدان چىخارا بىلر ساققا بوشა كىچىرسە يى دىدىيى آشىق جىزىدان
چىخىماسا سىرا او بىرى اوپونچويا كىچىر.

سېرادا اولان اوپونچو چىرتىدىق سەچىلىدەرسە، جىزىن قىراغىندا دايىناراق
اوزانىب اونو چىرتىمالى يوخسا دايىناراق وورمالىدىر. ووردوغۇ آشىق چىخىماسا
يا ساققاسى دىمەسە، سىرا او بىرى اوپونچويا كىچىر.

اویونچو او یئردن کى، گرگ ساققايسىنى آتا، اوно بير آز تاپداسا دئيرلر حارام باسدىن، ساققاسى ديمىش اولسا گرگ آيريدان ساققا آتا. بىلەلىكلە آشيق (هنە) جىزدان قوتارىنجا سира آردىجىل دولانىر.

يىنى اویون باشلاناندا سира بىلە اولور: سونونجو هنهنى اودان اویونچو باش اولور، ايلك اویوندا زيران (هاميدان سون) اولان اویونچو آرد اولور، باش اولان اویونچو زيران اولور و قالان اویونچولار بير نوبت يوخارى قالخىلار.

قىئيد ائتمك لازىمىدير كى، جىزدا اولان آشيقلارين يئرىنە بعضا جىنقىر(قوز) دا قورولور. هر حالدا جىزا قورولان نه اولورسا اولسون هنە آدلانىر. اویونچولارين هنەلرى بىتدىيىكىن سونرا، يا اویونچولارين راضىليغى ايله اویون سونا چاتىر.

اویونون قايدالارينى بىلر كىن گۈزلەمەين اویونچويا داغال دئىلىر. بو اویون ايلنجهلى اولدوغو حالدا اویونچولارى سوركلى آياق اوستىدە و حركتىدە اولدوغو اوچون فيزىكى باخىمدان گلىشدىرير. اجتماعى و يولداشلىق حسېنى دە گوجلندىرير.

بعضا بو اویونو اوشاقلار آشيق و جىنقىر يئرىنە آشيقساپى و باترى و داش قوراراق، اويناردىلار. (آقامحمد زارعى)

٣-قلەشك (قالاشك)

اویونچولار هر بىرى، بىر يا اىكى آشيق (اویونچولارين آز چوخلوغوندان و قرارىندان آسىلى اولاراق) شك حالىندا بىر- بىرىنин يانىنا قالا بىرلار. ائلە بونا گئورە دە بو اویون قالاشك آدلانىر. ھم دە كومالانمىش بو آشيقلار قالاشكىلە دوشور.

قالانان آشيقلارين آرخاسيندا دوراراق هر اويونچو ساققايسىنى بير يانا آتير (چىخىر) كيم لاب او زاغا چيخسا او باش اولور. بو او دئمكدير كى، بيرينجى او آتماليدىر. سونونجو آنان، قوروغان آشيقلارا ان ياخين اولان شخص اولور. كيمين ساققايسى آشيقلارا دىسە، ساققاينى يئريندن آشان آشيقلارى توتماسى گر كىر.

يعنى ساققا توكخان يا بئوك دوشرسە، بئوك دوشن آشيقلارى، و آوچى يا جىك دوشرسە، جىك دوشن هنه لرى تو تور و بونلارى ساققا آنان اويونچو او دور. اگر ساققا هېچ بير آشىغى توتماسا سира او بىرى اويونچويا كىچىر، آشيقلار تو كىنинجە او يون سورور. هنه لرى بيتىنجه يە قدر سيراسى گلن اويونچو سون دۇنە ساققايسى هاردادىرسا اوردان آتمالى اولور. بو اويوندا دا اويونچولار دستەلرە بئولونە بىلىرلر.

٤-كۈور

بىر دوز جىز چكىلىر، اويونچولار هر بىرى، بىر يا ايكى هنە شك حالىندا بىر - بىرىنин آردىنجا جىزىن اوستونە قورولalar. اويونچولار قوروغان آشيقلارين آردىنдан ساققالارينى بىر ماسafe يە بىر- بىر سووجويورلار (اۋىزلىك شىكلەدە موچ قوراراق آتىلار). ساققايسىنى هامىدان او زاغا چىخان اويونچو باش اولور. بعضا زىران اولان اويونچو دىيىده قالىر، ساققايسىنى باشا سووجومور. بو سووجومالاردا هر كيمين ساققايسى آوچى (كور) شكلىنinde دورارسا، اوندان سونرا اولان اويونچولار كور دوران ساققانى وورماق اوچون هنه لرىن دالىنдан ساققا آتاجاclar. ساققا يىهسى، ائنجه كى دانىشىقلا باغلى، ساققاينى تىمىنى هر ساققا آنان اويونچويا چئوپىرىر. ساققا آنانلار وورا بىلمەسە ايلك باشا چىخان او لسا اونلار آتىلار.

بىلەلىكە هانسى اويونچو كور دوران ساققانى وورارسا هنه لرى او اويونچو او دور. اما كور دوران ساققانى وورا بىلەن اولماسا هنه لرى كور يىهسى او دور. او يون بويو كور دوران ساققا اولماسا، اويونچولار سира ايلە ساققالارى ايلە قوروغان هنه لرى وورولalar. بو وورمادا ساققا هانسى هنە يە دىرسە، گر كى اونو بىر قارىش اولچومو يئريندن دېرەدە. بىلە اولماسا سира او بىرى اويونچويا كىچىر و اويونچولار ساققالارى اولدوغو يئردىن آتمامغا باشلايىرلار.

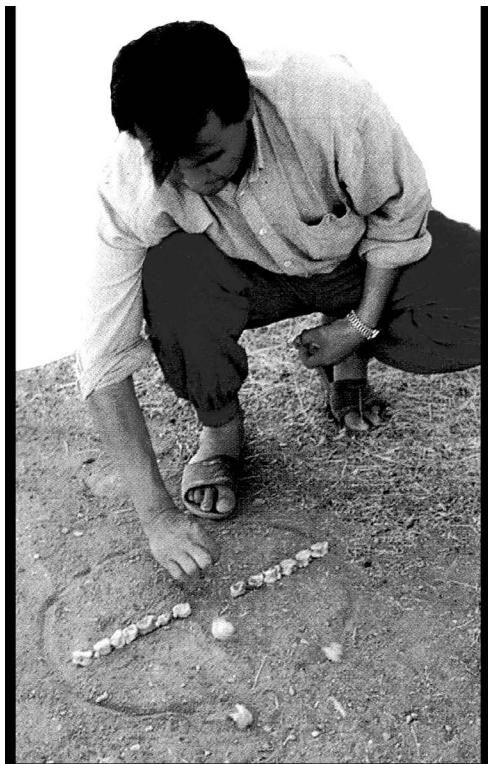
سونونجو هنهنى اودان اويونچو باش اولور و باش اولان اويونچو ايسه زيران.
قالان اويونچولار ايسه كىچن اويونداكى يئرلىيندن بير پىللە باشا دوغرو
قالخيرلار. بىلەلىككە اويون، اويونچولارين هنهلىرى قوتارينجا دوام ائدىر.

اويونون هاراسىندا اولورسا اولسون، كىيمىنسە آتدىغى ساققا كور دورسا، هنەلر
قالير و سира كىمددەدىرسە كورو وورماغا ساققا آتىر. كورو بۇ مقامدا وورسالار
اونو ووران، اولماسا كور يىھىسى اودولان هنهلىرى ده او بىرى اويونچولاردان
آلilar.

5- گۈيدن گىلدى

اويونچولار ھر بىرى بىرى آشيق (ھنە) بىر - بىرينه قوشورلار، اويونچونون
بىرى اونلارى گۈيھ آتىر. آشىقلار گۈيدن گلىپ يئرە سېلەنir. آشىقلارين
بىريندىن آرتىق شك دورانى اولسا و اونلارين ھەچ بىرى، او بىرى آشىقلارдан
گۈتورمهسى (آوچى جىكى، تووخان دا بؤك كو گۈتورور)، ياشك دوران اولماسا

و يىخىلىميش آشىقلارين
ايچىنده جىك يا بئوك دوشن
ئىچە آشيق اولسا، آشىقلارى
يىغىب آيريدان گۈيھ آتىلار.
يئرە تۆكولموش آشىقلارا
باخىرلار ھانسى شك
دوروبسا، تووخان دوران بئوك
آشىقلارى، آوچى دوران ايسە
جىك آشىقلارى گۈتورور.
اما اويونو دوام انتدىرمىگە
مات او شخصىن اولور كى،
اونون شك دورموش آشىغى
ھنە اودوب. اويون قارىشىق
اولدو قىجاھنى آشىقلار يىغىلىپ
يئىنiden گۈيھ آتىلir، سونوندا
بىرى مات اولور.

ماتى اولان اوپونچو اۆز هنه سىنى گۇئىتىرۇب، گۈيە قالدىرىپ و ياخىنلىغىندا اولان آشىغا وورۇر. اوپونچو گىرك ووردوغو آشىغى دئۇندرە، يا آشىغى شك دورا و اونۇ توتا. اوندان سۇنرا باشقا اىستەدىگى آشىغا آتاباق. اگر بىلە اولا يىلمەسە، سىرا وورولان آشىقچى ياكىچىر، بوتون آشىقلار قورتارانا كىمى اوپون بوقايدا اىلە دوام ائدیر.

بئله اویونلاردا ياخشى شك دورماقдан اوّلتورۇ تووخان و آوجى اوزلىرى يېسیلمىش آشىقلار چوخلو قوشولۇر. آرادا گۈرۈرسن هنهلىرى هنە گىتىرسىن دىئه هر بىر اوپۇنچۇ قوشدوغو ھەنەنى اوّزل شىكلە تعرىفلىه بىر: «تىمىكى پارا، قويىمە آپارا. ها پىوان‌ها».

٦- پئرده او تدى (پئرده او تدو)

اوچ فاریش بویوندا چمبر (دایره) شکلینده بیر جیز چکیلر. اویونچو لار جیزین قیراغیندا او تورا راق هر بیری بیر یا ایکی هنه قوشور لار. بیر اویونچو قوشولان هنه لری گؤیه آتیر، هنه لر جیزین ایچینه سپه لنیر. آشیقلارین بیر دنه سیندن آرتیق شک دورانی اولسا و یا هئچ شک دوران اول ماسا و بی خیلی میش آشیقلاردا جیك یا بؤک دوشن نئچه آشیق اولسا، آشیقلاری بیغیب آیریدان گؤیه آتیر لار تا آشیقلارین بیری شک دورا یا بیری بؤک یا جیك اولا، یعنی او بیری آشیقلاردان فرقلى شکلده دوشە. اوندا بو آشیق کیمین اولارسا، دئیلرلر اونون ماتیدیر. ماتى دوشن آشیقچى نین، آشیغى تو و خان دوروبسا، بؤک آشیقلارى، و آوچى دوروبسا جیك آشیقلارى تو تور و اونلارى شک دوران آشیق يىھىسى او دور.

سونرا ماتی دوشن آشیق ییه‌سی، آشیغینی ایسته‌دیگی کیمی یاتیردیب، چیر تما واسطه‌سی ایله اوز آشیغینی آیری آشیغا توشا لایب وورمالیدیر و بئله‌لیکله او آشیغی جیزدان چیخارمالیدیر. اما اوز آشیغی جیزدان چیخارسا اوز هنه سینی او دوزار و سیرا آشیغی توشلانان او یونچویا کئچر. اگر جیزین ایچینده بیر آشیغی توشладی و آشیغی اونا دیمه‌دی سیرا آشیغی توشلانان او یونچونون اولور. بئله‌لیکله او یون آشیقلار قورتارینجا دوام ائدیر.

۷- ساققا ويردى (ووردو)

بو اوپوندا ساققا آدلان آشيق يا بير تىكە داش استفادە اولنور. اوپونچولارين بىرى ساققاسىنى باشا چىخىر، او بىرى اوپونچولار سира ايلە چىخىلىميش ساققانى وورماغا ساققا آتىرلار. ساققانى ووران اودور. بو اوپوندا هر دئۇنە اودان اوپونچو اوپىرى اوپونچولاردان بىر هنە آلىر. چىخىلان ساققانى وورا يىلن اولماسا اوپونچولارين هېرىرى اوئى بىر هنە وئىر. هنە معمولاً آشيق، پىلک، صدف، جىنچىر و س. اولور. بو اوپونو اوشاقلار چوخ اوينايىرلار.

آغاج اوپونلارى

داش دۆورو انسانى نىن ياشام يېرلىيندە موجود اولان مختلف داش قىريقلارى بىزىم باخىشىمىزدا سادەجە داش پارچاسىدىرسا او چاغىن انسانى اوچون كىكىن و ايشە يارار بىر قۇرۇيوجو آلت دىر. آل آغا جىينا دا ايلك باخىشدا آغاج قىريغى كىمى باخىلسا بىلە، چۈلچولوك ائدن تورك انسانينا او بىر قۇرۇيوجو سلاح سايىلىر. ايندىنин ايندىسى ده كىنده، اوپادا ياشايانلارىمىز چۈلدە بىرىنى الى يالىن گۈرنىدە «اوغلۇ! چۈلۈن قوردى قوشى وار بە سنون آغا جون ھانى؟» سۈزۈنۈ دئىرك قايغى سينا قالىرلار. آل آغا جى اوزلىكىله چوبانلارين آراسىندا چوخ قىمتلى اوولور. چوبان اوئۇلەينىن يىرە قويىماز، اوئۇ بىرىنە وئرمىز. آل آغا جىنى داغدا - داشدا (بو آغاج مئشەلردن كسىلر. ايندى مئشەلرین - نشانە سى اولاراق - تك ده بىر آغا جى موغان يىن داغ - داشىندا گۈزە دىير و بىر زامان مئشە اولدوغۇنو ثبوت ائدىر.) بىتن برك آغا جلا دان كسىب اوزل صورتىدە حاضىرلا يېرلار. بو آغاج ايشلەتكەجە بركىيەر و قىزارىر. چوبان جانىنى - مالىنى آغا جلا قۇرۇيور. آغاج اوئون اوزل سلاھى اولدوغۇ حالدا، استراحت و بئكارچىلىق واختىندا دا اوئونلا اوپيون دوزلدىب اويناياراق اىلينر. آل آغا جى اجتماعى ياشامدا ائنملى يېر توتدوغونا اوئۇ لازىمى يېرددە ئىچە ايشلەتكە اوزل باجاريق اىستە بىر. بو باجاريغى اولمايان كىمسە لازىمى يېرددە اوئۇ ياخشى ايشلەدە بىلمىز. مختلف آغاج اوپونلارى اىلنەجە سىنەن باشقا بو باجاريغى چوبانلاردا گوجىنلىرىر.

۱- دۇيىمە آغاچ

چوبانلار اۇرۇشىدە بىر ئېرە توپلاشىرلار. پوشك آتىلىرى اوپۇنچولارىن سىراسى بىللى اولىور. بىرىنچى (باش) اولان بەھىن ئەرخاسىندان آغاچىنى اۋز اىستەدىگى قدر باشا چىخىر. هر اوپۇنچو اۋز سىراسىندا بەھىن ئەرخاسىندا باشدا اولان آغاچى وورماق اوچون، آغاچىنى آتىر. كىم وورارسا اونو اودور و درحال بىللى اولان جىزىنى بىرىنە يئىتىرىر (مثلاً: اونو ھەبدەن آغاچا كىمى مىنیز). سونرا اونا ياخىن اولان آغاچا آتىر، وورسا اونو دا اودور. وورماسا سىرا او آغاچى ياكىچىر و او بىر آغاچى سئچىب اونا آتىر. اوپۇن بىلە دوام ائدىر و آغاچلار وورولوب قوتاردىقىدان سونرا، سوندا كىم ووروسا باش اولىور. اۇنچە باش اولان زىران اولىور. و او بىرى سىرالار هر اوپۇن بىر پىللە باشا ياخىنلاشىرلار. مالك شىرى

۲- دوقۇز اۋكوز

بو اوپۇندا بەھىندا بىر بالا جا چالا قازىلىر. هر اوپۇنچونون ۶۰ سانت بوپۇندا بىر آغاچى اولىور. ۱۰ - ۱۵ سانت بوپۇندا، چىلىنگ آدلانان بىر آغاچىن دا اولماسى لازىمىدىر.

اوپۇنچولار بىر-بىر، يا اوپۇنچولارىن سايىندان آسىلى اوЛАراق بىر نىچە بۇلۇمە دە بۇلۇنە بىلەرلر. پوشك آتىلىرى اوپۇن اىلىك باشلايان اوپۇنچو بىللى اولىور. چىلىنگى چالا ياكىچىر تەھر قويورلار كى، اوپۇن بىر اوچو چالانىن اىچىنە و اورتاسى چالانىن قىرغىن سۈيىكتەر كى يارىسى چالادان چۈلە قالخىر. او بىرى آغاچلا چىلىنگىن چۈلدە قالمىش اوچونا وورورلار، چىلىنگ گۆئىھە قالخان كىمى آغاچلا اوپۇن ووروب اوزاقلاشىرىرلار. اگر بو چاغ چىلىنگى وورا بىلەسە سىرا او بىرى اوپۇنچويا كىچىر. چىلىنگىن بەھىيە قدر آغاچ بوپۇندا سايىرلار. هر دوقۇز آغاچ بىر اۋكوز سايىلىر. بعضاً چىلىنگ حەدىندىن آرتىق گۆئىھە قالخىر، بىلە حاللاردا اوپۇنچو اونو كىرىتىكە (سېلەب، آغاچى اۋزىز شىكىلەدە تولاماز آتماق فورمۇ) وورسا آغاچ يېرىنە چىلىنگىن اۋزو ايلە اۋلۇچور. چىلىنگى وورا بىلەمەين اوپۇنچونون سىراسى گىلندە اوپۇنون سايىنى قالدىغى يېردىن دوام اىتدىرىر. الى بىر اۋكوزە چاتان اوپۇنچو اوپۇن دوام. قالان اوپۇنچولار اوپۇن دوام اىتدىرىرلر.

اوپۇن بىرىنچى اودان اوپۇنچو دانىشىغا باغلى، ان سونا قالىب و اودوزان اوپۇنچونو مىنېب بىللى بىر ئېر قدرى گىزدىرىر. (آقامحمد زارعى)

۳-سانجمه(سانجمه) آجاج

اویونچو لار آغاجلارینى بير يئرە توپلايىرلار و بيرى بو توپلانان آغاجلارى گئويه آتىر. كيمين آغاجى هامىسى نىن اوستوندە قالسا او اویونچو آغاجىنى آپارىب باشدا سانجىر. آغاجىنى سانجان اویونچو دان باشقا بير سيرادا ھەر اویونچو ييا مره آدلنان بير چالا قازىلىر. اویونچو لارين بير آياقلارى مرەدە اولاراق، هامىسى بىردىن سانجىلان آغاجى وورماغا آتىرلار. اونو ووران اولماسا، آغاجى سانجىلاتلا يېرىلىكىدە او بىرى اویونچو لار قاچىب آغاجلارينى گۇتورو ب قايىدىب مره توتورلار. كيم مره توتا يىلمەسە، آغاجىنى سانجىر. آغاجلار يىشىدن آتىلىر.

سانجىلان آغاجى ووران، آغاجىنى گۇتورو ب ھەبە يە گلىر، اوردا او زانىر، آغاجى و اۆز بويو قدر ھەبە سىنى سانجىلان آغاجا ياخىنلاشدىرىر. اویون بئله سورور. سانجىلان آغاجى وورو ب ھەر دئۇنە بئله جە ھەبە سىنى اونا ياخىنلاشدىرىان اویونچو لاردان كيم ھامىدان اول آغاجا چاتىر اویونو قازانىر. اویون بئله دوام ائدىر و اودانلار بير - بير سيرادان چىخىر. ھامىدان دالا قالان اویونو اودوزور. اودوزان اویونچونون گۈزلىنى باغلابىت آغاجىنى ئىلەن و ئەرىرلى، او آغاجىنى تۈولالارق سانجىلان آغاجى وورو ب آشىرماغا چالىشىر. او بىرى اویونچو لاردا اونو باشماق تايى، ياخانتايى ايلە وورولار. گۈرورىن گۈزو باغلى اویونچو چوبانلارين ھاي - كويوندىن و باشماق تايىلارдан آلدىغى ضربەلر اوزوندىن اۆزونو ايتىرىپ و آغاجى تاپىب آشىرا بىلمىر و چوخلو دؤйولور. آغاجى تاپىب آشىران كىمى اویون بىتىر. (مالك شىرى)

٤- سوتلو سوموگ (سوتلو سوموگ)

خارمان بويوندا بير يىكە جىز چكىلىر. اونون اىچىنده بالا جا بير چالا قازىلىر. بير تىكە سومو گون اويان - بويانينى سىندىراراق «جوز» آدىندا بير شى حاضرلاني. اویونچو لار ايکى بئلۇمە بئلۇنوب، اۆز آغاجلارىيلا جوزو وورو ب جىزىن اىچىنده اولان چالا ياسالماغا چالىشىرلار. ھەر بئلۇم اۆزو بىر ايشى گۈرمىك اوچون راحاتچاسينا بىر امكاني او بىريلرىنە وئرمىر. ھانسى بئلۇم جوزو ھەبە يە تئز سالسا اویونو اودور. اودوزان اویونچو لاردان بير نفر سىچىلىپ گۈزو باغلاتىر. گۈزو باغلانان اویونچو جىزىن اىچىنده اولان چالانى تاپانا قدر شىللە ايلە دؤйولور. بو اویونو آيدىنلىق گىنجه لerde اويناييرلار. (قدىر گل پىست)

٥- هويمه(هويوما) آغاج

چوبانلار اۇرۇشىدە بىر يئرە يىغىشىپ پوشك آتىلار پوشك اودان آغاچىنىڭ ئۆيە آتىر. او بىرى چوبانلار آتىلان آغاچى ئۆيىدە وورماق اوچون آغاچلارينى اوئون دالىسيجا سىخىرلار(آتىلار). كىم آتىلان آغاچى بىرىنچى وورسا اودور و وورولان آغاچ يېسىنە ئۆنجه بىللە اولدوغو جىانى وئىر. چوبانلارين جىاسى ياشىلە ياشىلە مىندىرىدى ياشىلە جانتايىدا اولان يېمىكلەرن اولىور. آغاچى ووران شخص باش اولىور و يېنى دۇنە آغاچىنى او ئۆيە آتمالى اولىور. آتىلان آغاچى ووران اولماسا اوئون يېسى هامىنى او دوب جىلاندىرىر. اوئون بىللە دوام ائدىر. بىللە اوپۇنلاردا بعضاً چۈرك، ياوانلىق و س. شرطلى آرادا اولىردو. (مالك شىرى)

٦- جوز موھىسى

- جوز آدلانان بىر بالاجا (بىر قارىش بويوندا بارماقدان بىر آز يوغون) آغاچ حاضرلائىر.

- هر اوپۇنچونون بىر ارشىن بويوندا بىر آل آغاچى اولىر.

- مەرە آدلانان بىر بالاجا چالا قازىلىر.

- مەرەدن بىش - آلتى آددىم او زاقدا باش بىللەنير.

اوپۇنچولار ايکى بئولومە بئولۇنور، پوشك (ياشدادا - قورودا: بىر ياستى داشىن بىر اوزوونو ياش ائدىب قارشى طرفدىن سوروشۇرلار؛ ياشداسان قورودا) آتىلىر، پوشك اوдан مەرەدە قالىر. و آغاچلارينىن او جونو مەرنىن اوستوندە تو توب، حاضر دورومدا دايانيپ جوزو اورا دوشىمەسىن دىئە گودورلار. پوشك او دوزان، جوزو مەرە يە سالماق اوچون، اوئون باشدان مەرە يە آتىلار. جوز مەرنىن اوستونە گلرسە مەرە قوروپيانلار اوئون وار گوجلىرى ايلە ووروب او زاقلاشدىرىلارلا. جوز مەرنىن ايچىنە دوشىسە، يېرلە دېشىلىر. او زاقلاشان جوزو يانداكىلار مەرە يە دوغرو آتىلار، مەرە يە باشدان ياخىن دوشىسە اوئون مەرەدە كىلىر يېرده ووراراق او زاقلاشدىرىلار، باشدان او زاق او لسا يانداكىلار اوئون آيريدان مەرە يە دوغرو آتىلار. اوئون بىللە دوام ائدىر. بو اوپۇنون جىاسى ائله يانداكىلارين قاچىب، لو ققۇيوب يورولماسىدىر. بو اوپۇندا چوخلۇ چوبانلار مال قوييون او تاراندا اۇرۇشىدە اوينارلار. (خداداد عمى - پىروز رحمانى)

۷-چیلینگ آغا جی

بو اویون آغا جلا اوینانان اوینونلار داندیر. ۴ نفر یا چوخ تعداد شخص ایکی بولومه بئولونورلر. تقریباً بیر متر یا هشتاد سانتی متر اندازه سینده «توخماغ» آدلانا آغاچ، بیر قاریچ اندازه سینده «چیلینگ» آدلانا آغاچ و سایی هر قروپون تعدادی ایله برابر اولان ال آغاچی لازمی و سایلرلر دیر. اویون بیر هامار یئرده اوینانیر. اوردا دابانلا «هبه» آدیندا بیر بالاجا چالا دوزه‌لیر. اویونچو لار هانسی قروپون اویونو باشلاماسی اوچون پوشک آتیرلار. بو اویون اوچ مرحله ده اوینانیر؛ «توخماغ»، «قره‌یانی» و «آغ‌یانی». «توخماغ» مرحله سینده اویونچو توخماغی اوچو باش بارماғین يانندا و قالانیليندالار يىزه ساللا تاراق گئتورور، بير آياغي هبده او لا راق چيلينكى گئويه آتيب و او شكلده دوزونه وورور. مقابل قروپون نفرلىرى ده اللريندە اولان آغا جلا چيلينكى گئيده وورماغا چالىشىلار. وورا بىلمەسلەر، هې باشىندا دوران اویونچو توخماغى هېنин اوستونه قويور و باشدما اولان اویونچو لاردان بير نفر چيلينكى توخماغا سارى آتير اگر چيلينكى توخماغا دىسە او نفر سيرادان چىخىپ باشقاسى گلير و اگر دىمەسە اویونا دوام ائدىر. چيلينكى هې اوستوندە اولان توخماغا سارى آتاندا اگر توخماغ دوز چيلينكى آتانسا سارى اولمسا ، چيلينك آتان نفر چيلينكى قولاغينا قويوب و دئير؛ «ايرى قولاغ دوز قولاغ» و هې يە طرف يورو ويوب ياخىنلاشىر و هې اوستوندە اولان گرڭ توخماغى دوزلده، عكس حالدا چيلينك هې يە چاتىپ توخماغى وورور. توخماق ووراندا اگر چيلينكى آتىپ وورا بىلمەسە دئيرلر «بى پيت» و اگر متوالى اوچ دفعە اولسا اویون اوینانيان سيرادان چىخىر. اوچ دئونه ويرسا و يانماسا «قره‌یانى» يا «چىخىر».«قره‌یانى» مرحە سیندە توخماغين اوچو جولو بارماغا سارى و او زون باش بارماغا سارى قالاراق، آغاچى ياندان توولا ياراق بئش دفعە چيلينكى آتىپ وورور، مقابل قروپون نفرلىرى اگر چيلينكى گئيده آغا جلا وورسالار او نفر يانىپ و سيرادان چىخىر اما وورا بىلمەسلەر چيلينك هارا دوشوب اوردان بير نفر اوونو هې يە طرف آتىر، اگر چيلينك هې يە بير توخماغ اندازه سیندە ياخىنلاشسا اویونچو اوینوندان چىخىر عكس حالدا اویونا دوام ائدىر، يا اگر چيلينك آتىلان زمان دوز هېنин ايچىنه دوشىسى «هې چوش» اولدو دئيرلر و هې بده اولان بوتون اویونچو لار يانىر سىرا دىشىلە.

اویون سیراسیندا اگر چیلینگی آتیب وورا بیلمه سه دئیرلر بیر «ایاغ اوستی» و باشدا اولان اویونچو لاردان بیری چیلینگی دوشدویو یئردن گؤتوروب، ایاغی اوستونه قویوب و هبیه طرف آتیر اگر چیلینگی هبہنی کئچسە قروپ نفرلری هامیسی یانیب و اویون دیشیلیر او سیرا دا قره یانی اوینیايان گرک چیلینگین هبہن سوووشما غينا مانع اولا. قره یانی ووران اوّلجه چیلینگی ووراندا دئیر: قره یانی نین بى قولا غاي و ايکينجي سينده دئير: قره یانی نين اىكى قولا غاي و اوچونجوسوندە دئير: قره یانی نين اوچو و دوردونجوسوندە دئير: دؤردى - مؤردى چوبان آلالا وئردى ياغلادى ايچىنه وئردى «بوردا منظور كره ياغين چورك اوستونه ياخىب يئمكدىر» و بئشىنجى سين ووراندا دئير: قره یانی نين بىشى.

اگر بىش دفعه چیلینگی ووروب و يانماسا آغ یانی مرحله سينه كچير و اوچ دفعه چیلینگی آتیب يان طرفدن وورور اگر اوچ دفعه ده يانماسا داي او نفر آغ یانی يا چىخىر (همه شە يانى اولور) و اویوندان چىخان يولداشلارين دا اویونا قايتارا بىلىر. ائل آراسيندا بيرينين هئچ كىمسەدن احتياجى اولماسا دئيرلر داي دئىه سن آغ یانى يا چىخىدىن. آغ یانى اویناياندا اگر ووران نفر چیلینگی آتیب وورا بیلمه سه و بوشى كچىرسە، دئيرلر؛ بير «قىچ آلتى» و مقابل قروپدان بير نفر چیلینگی دوشدویو یئردن گؤتوروب قىيچى نين آلتىندان هبې يه طرف آتير اگر چیلینگی هبہنی كئچسە تمام قروپون نفرلرى اویوندان خارج اولوب و يئرلىرى دىشىلir. آغ یانى يا چىخان نفر اویوندان چىخىميش يولداشلارىندان بيرىنى اویونا گىزىمك اىستەسە، گرک اوچ دفعه چیلینگى ياندان آتىب و وورا، اول كى چیلینگى ووراندا دئير: « يولداشىمین بى قولا غاي»، اگر يانماسا ايکينجي سينده دئير: يولداشىمین ايکى قولا غاي و اگر يانماسا اوچونجوسوندە دئير: دن دئيرى دانا دئىرى، من اولسىم يولداش دىرى و اگر اونون چیلینگين گؤيدە وورسالار دا يولداشى اویونا دوام ائدە بىلىر. بو اویوندا هبەدە اولماق اوستۇنلوك سايلير. باشدا اولانلار چیلینگين دالىيغا قاچماقلار يولولورلار. اونا گۈرە چیلینگى او زاغا ووران اویونچو «لوققو - لوققو ...» دمكلە طرفى اينجىدير. همه شە يانى يا چىخان اویونچو بعض باشدا اولانلارا لطف ائتمك اىستەننە، چیلینگى يانلارا وورماق يئرىنە ووروب هاوايا قالدىرير و دئير «پاكى دو پاكىسى». (شاپور جاھد)

ھەریس ماھالىندا ئۇلنمك ھۆاسىملىرى (ئىلچىلىك) حەميد والائى

قايناق شخص:
جىئيران خانىم موسوى، ٥٠
ياشىندا، سوادى يازىب
او خوما حىدىنده، ھېرىسىدە
دوغولۇوش و ايندىلىكىدە
تېرىزىدە ياشامقادادىر.
توبلاما تارىخى: ١٣٩١ -
جى ايل. دىالو گلار ھەریس
دانىشىق لەھەسىلە يازىلىپ.

آچىقلاما:
يازىدا گلن بعضى عادت
- عنعنهلر، بوجون آرادان
گىدىپ ياخلاصەلشىب.
بازارلىق گونو آلينالارينىن
بىر چوخۇنون يئرىنى دە،
يىنى - يىنى شىئىر توتوب.

ھەریس ماھالىندا ئىلچىلىكلىر:
اوغلان ايله قىز اصلا دانىشمازلار. اوغلان
بىر قىزى سئورسە گىئىن كىنە اونا باخار،
دئمك ياخىنلاشىب دانىشماق حقى
يوخودور. اوغلانلار اوتاباجلارىندان آتا
- آنالارينا، ئۇلنىرم دئمىزلر. آنا، اوغلانىن
تاي - توشاڭلارين آغزىندا، اوغلۇنون بىر
قىزى سئوپ اوونولا ئۇلنمك اىستىدىگىنى
بىلر. آتا - آنا دا اوغلانىن اوزو آچىلماسىن
دئىه بىر اوغلان ئۇلنمكىنى يىلمىكلرىنى
اونا آنديرمازلار. ئىلچىلىك اوچۇن، اوّلدە
اوغلانىن آتاسى قىزىن آتاسينا دئير: «بىزىم
اوغلانى نؤكىرچىلغە قبول ائدىرسىز،
قىزىزى وئرەسىز، آلاخ (آلاق) اونا». قىزىن
آتاسى نىن گۈيلى اولان حالدا دئير: «قوى من
دە گىئىم بىر ائويىن (قىزىن آناسى) دانىشىم،
گۇرۇخ (گۇرۇك) نە اولىور». عكسىنە قىزىن
آتاسى بوايشە راضى اولمازسا، قايىدېپ دئير:
«قردش گوذشت (عذر اىستەمك) ئەلىن، من
سىنەمئىن (سىنەماسىن)، يولۇن آلتىنان گلەپسىز،
اوستوين گىئىن، او (اوغلانىن آتاسىلا اوزو)
منىم چىنەمئىن ياماغى دئير، من نىن اوونون
قوھەملوغۇ توتماز، او آختاردىغى بىزدە دئير
(دئيل)».

قىزىن آتا - آتاسى بىر ئوللىكى راضى اولسالار، اوغلانىن آتاسى، ئىلچىلىك اوچون بىر ايکى نفر آغ ساققال، قىز گىليلن اثولرىنە گۇندىر. بىر گۈن، قىز ئىلچىلىرىن گۈزۈنە گۈرونمه مەلدى. ئىلچىلار اوغلان عايلەسىنىن اىستىگىنى قىزىن عايلەسىنە چاتدىراندان سونرا، قىزىن آتاسى بىر وصلته راضى اولورسا بىلە دئىر: «خوش گلىپىزىز، اوپۇن (او گۈن) اوغلانىن آتاسى بىر سۆزۈ منه دېمىشىدەي اجازە وئرىن بىزىدە سالاخ چىخاخ گۈرەخ نجور اولور». ئىلچىلەر دئىر: «فلان كىس گىل بىر ايشى اوزاتما».

قىزىن بابالارى دىرى اولسالار، قىزىن آتاسى دئىر: «قىزىن باباسى (بابالارى) قالىر، من بىر سۆز دىيئنرم، اونلار بىلە سىز بىلە سىز».^۱

ئىلچىلەر دئىر: «بابالارين چاغىر گلسىنلار ائوپۇوا (أئوييە)، گلخ (گلک) بىز اولارىنан دانىشاخ (دانىشاق)».

ئىلچىلەر جاوان اولسالار، گىندىب قىزىن بابالارينا تاي آداملاڭ تاپىپ، اۋزلىرىن قىز گىلە آپارارلار.

بابالار دئىرلەر: «بىر قىز بىر اوغلانىنىدى، اوغلانىن آتاسى دا گلسىن، قرارلارىمىزى قوياخ (قوياق)»

قرارلارىن چوخۇ بىلە اولار:

- مىن تومن كىيىن (مهرىيە)

- بىش يوز تومن باشلىق (سوت پولو / شير بها)

- اون كىلە قىند

- ۳۰ متر پارچا

- قىزىن آناسينا مخمر خوت (كت)

- قىزىن بابالارينا بىلتو (پالتو)

- قىزىن آناسينا، بؤيووك عميسىنە، بؤيووك قارداشينا و بؤيووك داييسىنا كۈينكىلىك

- قىزىن آناسينا، بؤيووك آناسينا، بؤيووك عمهسىنە، خالاسينا، چادرالىق

- قىزا آياقدان باشا پالтар؛ شلتەلىك، كۈينحلilik، كوت، جىلىقا، شال، شەھى، عرقچىن و چادىرا.

۱- قىزىن بابا، يا دا بابالارى اولان زامان، قىزىن آتاسى او تانار بىر سۆز دانىشىسىن.

- قىزا بير كيسه حنا، بير كله قند، بىش كيلو يئميش، بىش كيلو خورما، بىش كيلو بويالى شيرنى، بو قرارلار كسىلەندن سونرا، اوغلاتىن قارداشلاريندان، يا دا جاوانلاردان بىرىسى، ياخىن آداملارى (آغ ساققا لاردان)، «ال اوپىمك» آدلانان مراسىمە چاغىرار، چاغرىلان قوهوملار گلېپ، بويالى شيرنى ايله چاي اىچرلر،^۲ راضى اولورسالار او زامان محرىت صىغەسىنى اوخونار. اوندان سونرا بازارلىق بىرده شيرنى اىچمك قرارى قويولار. ۵ - ۱۰ گون اوندان سونرا اوغلاتىن آتاسى بازارا گىدip اوز قادىنى بللى اىتدىكىلىرىنى آلار. آلدىقلارى عموما آشاغىدا كىلار اولار:

- ۸ متر تومانلىق (شلتەلىك)

- ۴ متر كؤينكىلىك

- بير جىلىققا

- بير كوت، شال، عرقچىن

- كىشىميش، خورما، بويالى شيرنى، ۱۰ كله قند

- بير كيسه حنا

يوخارىدا قىيد اولانلارдан باشقا، اوز آرالاريندا قىزا مخصوص اولان آلينمالىلار آلينار. قىزىن عايلە و ياخىن آداملارينا آلينان تۆھفەلر بير دئونە دە شيرنى، يئميش، خورما و گلىنinin پالتارلارى، توى زامانى آلينار.

شيرنى اىچلن گون اوغلاتىن جاوان قوهوملارىندان بير نىچەسى، بازارلىقلارى مىس مئۋمىتىيە يىغىب اوستونە قىرمىزى شال چىكىن سونرا، باشلارينا قويوب قىز ائوينە آپارلار. بو مئۋمىتىلىرىن اىچىنە بازاردان آلدىقلارينين قىراغىنا، بويۇن باغى (بو بويۇن باغى بىلە اوЛАر: مىنجىقلارى هىقىق، سارىليق، گۈز مىنجىغى، آرا بير قىرىپلى پول)، بىر قىرددە قىرىپلى پول، بازارلىقدا آلينان جىلىققايا دوزولمۇش قىرىپلى پول، قويارلار. قولوقدا^۳ بو مئۋمىتىلىرىن اىچىنە اولامىش. اوغلاتىن آناسى قىز اوچون حاضىرلادىغى گوموش نشان اوزو يو بير شالا دويونلە يىب، مئۋمىتىلىرىن بىرىنин اىچىنە قويار، ياخىن خانىم قوهوملارىن بىرى بىر اوزو يو قىزىن بارماغانىسا سالار. مئۋمىتىلىر قىز گىلىن قاپىسىندا بير نىچە خانىما تاپشىرىلار.

۲- «ال اوپىمك» همان ايندىنин قند سىنماسى دير، كىچمىشىدە اوغلاتىن آغ ساققال قوهوملارى گلېپ بىر چاي اىچىب شيرنى يېرىمىشلر، اونون آدى «ال اوپىمك» ايمىش.

۳- قولولۇخ: ايندىكى گلىن چانتاسى و يا جىعبەسى يېرىنە ايمىش. قوران قابىنا اوخشار بىر پارچادان اولان چانتادىر كى اىچىنە پول، مىنجىق، ساققىز، عطىر قويارمىشلار.

ناهارдан سونرا، شيرنى قىز گىلده اىچيلر. بير گون كىشىلە شيرنى وئرلر^۳، باشقۇ
گون ده خانىملارارا. شيرنى اىچىلن گونلار اوغلان قىز گىلە گىتمىز. خانىملارين
شيرنى اىچن گونو، اونلار پول سالارلار (گلىنە هدىيە و انعام اوچون پول و ئىرمك)
اونا گۈرە قوناقلار ناهارا چاغرىلىپ شوربا (آبگوشت) و ئىرلىر. اوغلانلىن آتاسى
قىز ائوينە بير قويون وئرر، بو قويونو كىسيپ ناهار پىشىرلر. ناهار يېيلىندن سونرا،
يئمىش، خورمانى مئۋەئىلەر تۈركوب، مجلسىدە اولان ان ياشلى آغبىرچەك
خانىمین قارشىسينا قويارلار، اودا اونلاردى بير نىللىكى يە قويوب، اوغلانلىن
حالسى، باجىسى (۲نفر) پايلايار، خانىملار نىلنىكىلىرى بوشالدىپ يېرىنە پول
قويارلار. ياخىن آداملار چوخ قويارلار، اوذاق آداملار آز قويارلار. شيرنى
ايچىلين گونو، قىز ائودە اولمامالىدى. او ياخىن قوهوملارىنىن بىرىنин ائوينە
كىڭىر.

شىرنى اىچىلىندن سونرا، صىغە اوخونوب، يادا اوخونىماسا، قىز اصلاً اوغلان ائوينە
گىتمىز و اوغلان ايلە آيدىنجا گۈزە گۈرۈشمەز. شىرنى اىچىلىندن ۱۰-۵ سونرا
قىز اثوى، اوغلانى شاما قوناق چاغىرار. اوغلاندا قوهوملارىنىن جاوانلارىنىن
بىرى ايلە، قىزا بىر كۈينكىلىك آپارار. او گون قىز ائودە اولمامالىدى و اوغلانلىن
گۈزۈنە گۈرۈنمه مەملىدى. قىزىندا آتاسى ائودە قالماز، آتاسى بىرده قارداشلارى
ائودە اولارلار. اوغلان شامى يېينىندن سونرا دوروب ائولرىنە قايدار. قىزىن آناسى
راضى اولورسا، آتاسى دا اثۋىدە اولمايان حالدا، اوغلان قىز گىلده قالا بىلر، آما
ھله - ھله اوغلان قالا بىلمىز. بوندان سونرا نىشانلىلىق و نىشانبازلىق باشلاياز.

آقلاار سؤزو حاقدا بىر نئچە سۈز

حسن مجیدزاده (ساوالان)

بیر او ووج آتالار سؤزو آدلی دیرلى قىسا سؤيلملرى عزيزلىه يىب، بير يئرە يىغىب، توپلايان، اۇزو ديرلى، آنلايان بير انساندىر. بو آدام ائلىنى و ائل شرفينى، محيطينى، گلنک و عنعنەلەرىنى سئوير. بو اىپه - ساپا دوزلمەميش اينجىلر (سۆز گۇھەلرى) اللى، يوز ايللر و قرنلەر آغىزدان - آغىز، ذەندن - ذەنە دولاپىب ياشايان، نسىلدن - نسىلە گىرە - گزە گلىب بىزە چاتىپ، بىزدىن دە گله جىك نسىل لە دىرلىق تۆحھە او لاراق چاتاچاق و ائل ثروتىمىز كىمى ياشاماسينا داوام ائدەجىدىر. «آتالار سؤزو» نون ديرلىرىندىن بىرى بودور كى، هر بىر حاق سۈزە او يغۇن اولاندا همان سۈز و موضوعونون تېبىت او لماسينا ياردىيم ائدىر. بىلەلىككە حاق سۈز يئرىينە دوشىر. آىرى سۈزلە بىر يئرددە بىر ايشين دوزلمەسىنە بىر آز پول گىرك اولاندا، بو اونا، او بونا اشارە ائدىر، بىر - بىرىنин او زونە باخىرلار. بورادا بىر خىر آغ ساققاللىنى آتىر جىيىنه، اورادا كىلارا خطاب «بىر- بىرىزە باخىماين، الىزى اوفر جىيىزە او زادىن، باخ بىلە!»، چىخارىر بىر قدر پول قويور آرايا. بىلەلىككە ايش باشا گلىر، دوزلىرى. او گوندىن «الىنېزى اوفر جىيىزە او زادىن» سۈز و ائل ايچەرە يايلىر.

«آتالار سۆزۈ» حیاتىن تورلو - تورلو اولدوغو كىيمى، يىرى - بىرىندىن آيرى مۇضۇعىلارا عايىد مضمۇن داشىير. اساسدا خالق مدرىيكتىلىكى و خالق ذكاسىنىدان يارانان بدېعى سۆزدۇر. بورادا يادا سالىيمالى بودۇر، ملى سۆز ثروتىمېزىن ھە دەنە - دەنسىنە، ھەر يۇنلۇ ايستكلى شعور گەركىدىر. او شعور ائليمىز آرا ھەر كىمەدە گۇرونىسە، ھمان شخصە ائل آرا دوشونجەمېزدە حؤرمەت دوغولۇر. بىلەلىكە ھەر انسانىن كولتۇرل ملى ثروتىمېزى دىنلەيىب، قورويوب، باشقى انسانلارىمېزا چاتدىپرەماقى گەركلى دىر.

بو یازیدا حقیندا دانیشدیغیمیز موضوع، دوشونجه‌لی بیلک آداملاریمیزین مصلحتلرینه گوره، بئله قیسا سؤزله بئویوک معنا داشییان سؤیملره ایلک اوچنجه «عېرتلى سۆز»، «حکىمانه سۆز»، «سۇزلىرىن سلطانى»، «سۇز میروارىسى» و يوخارىدا دىنلىگىمیز كىمي «ايپه - ساپا دوزولمه مىش اينجىلر»، «ائىل دوشونجه‌سى نىن سۆز گولزارى»، «قىزىل سۇزلر»، «تربىيەوى سۇزلر» كىمى دىرلى آدلار وئيرىلر. البتە ھەر بىر ائشىد يلمەميش، يىكىر، اورىزىتىال معنا داشییان بىر «آتالار سۇزو» نە بئله آدلار

بو آدلارين هر هانسى نين اۋىزلىو گوندە لا يېقلى، طمطراقلى گۈزلilikي وار. آمما ئىلە كى گىركىدىر دىنجلدىجي اولوب، انسانى قانع ئىلە يە يىلىمير. چونكۇ بورادا يىلىم آداملارىمىز (عالىملىرىمىز) يەن يازدىقلارينا گۈرە «آتالار سۈزۈ» حىات و كوتلەمىزىن بىر - بىریندن آىرى موضۇعىلارينا عايىد مضمۇن داشىماسى چوخ اوْنملىدىر.

بورادا فولکلورون نقشى، ايشى و ديرلىكى اوئنه چىخىر. يالىز «آتالار سۆزۈ» دىئيل، بايرام و ماتم «ياس» رسملىرىمىز، او جىملەدن بايراملىقلار و بايرام گۇروشلىرى، ياس و ياسلاما (مثلاً بىر ھدىيە، پارچا و پالتار کى ياسلى شخص و يا شخصلى ياس پالتارينى دىيىشىسىن دىئىه) آپارماق، ياتوى و توى يانالار.

بورادا بایاتی فورموندا ایکی منظوم آتا سؤزو گتیریرم، بیری بدل و او خشار (نظیره) دی، آمما ۲- جی سیندہ دانیشماغا سؤز وار۔ ۱- جی بایاتی او خشار:

عزیزینم گولرل
بولبول بااغدا گولالر
دریاجا عاغلین اوسلما
پو خسول اوسلان گولرل

آمما بو آشاغيدا گلن باياتي کؤکدن دوغال قوشولموشدور. اونون قوشاني گۈزلى جيناس باياتيلار اوستاسى، تخمينين اوچ يوز ايل بوندان قاباق شاعرلر و ياخشى آشيقىلار دوغوب يىتىرن «قاراداغ» بېلگە سىينىدە ياشامىش «سارى آشيق» -دىرى:

عزیزینم گول اللر
آغ بیلکلر، گول اللر
دریاجا عاغلین او لسا

یو خسول اولسان گولل لر (بایاتی نین «ساری آشیق» دان اولدوغونا شوبهه وار. ائل بیلیمی) و یا باشقابایاتی، ائل بایاتیلاریندان، سیرادان بیری، شاعر اولمايان عادي آمما عاغیل لی بیر آدامین قوشدوغو:

البته ياد، ياددير. آدام گر ک بعضی سوژلره آلدانمایا چونکو، ياد و اوز گه آدامین
اليندن توتماز. اگر الدن توتان اولسا آدامین اوز ائلى، اوز دوغماسى، قوهوم -
قارداشى، تو تار.

يا بو آتا سۆزو «دیلین ساخلايان، باشين ساخلار» و يا «دینمه دیلیم، بلاسین چکرسن» گۇر نه فايدالى، گۈزىل سۆزدۇر، واختىندا قازانجلى بىر معانى آداما چاتدىرىر. چونكۇ يىز بئله قىسا سۆزلىرىن بىر جرقە و يا قىسا تىذكردىن آرتىق بىر شئى گۈزىلەميرىك.

باشقۇ سۆزلە بىر سطىرىلىك، اىكى سطىرى فولكلورىك سۆزلر «آتالار سۆزو»، ائلين عمومى لشدىرىلمىش تجربەسىنى عكس ائندىرىر. ائل توپلوسونون دونيا گۇروشونون عملى حىات فلسفەسى نىن قىسادىلمىش، خلاصەسىدیر. دولغۇن و يېعجمام معنا داشىيان «آتالار سۆزو» اجتماعى، تارىخى حقىقتلىرىن بدېعىي ايفادەسىدیر. بوردا بىر «آتالار سۆزو» و «آتالار سۆز» لىرىنى يىغان فولكلور عالىمى ابوالقاسم حسن زادەنин اۆز توپلادىقلارىنidan بىرىنى (پاسلى دەميرىن قىلىچ اولماز) و آتالار سۆزلىرىنىڭ نىچە يارانماسىنidan بىر اورننك:

آذربايجان كىندرىنىن «رامانا» كىندرىنده ياشىيان محمد جعفرى آدلى بىر كىشى، ۱۸۹۲-جى ايلدە او بؤلگەدە شهر و هندور كىندرىدە و با خستەلىكىنдин قىريلان يوز آدامىن اۆز آيىنلىرىنده كى پال - پالتارلارى اىلە بىرلىكىدە باسىرىلىدىغىنى گۇررەك تعجللىرىن، دونوب و سېخىلىر، بو ايشى اونلارىن يوخسوللوغۇندان بئله اولدوغۇنو دوشۇنور. تئز گىدىب توب - توب آغ چىلوار آلىپ گىتىرىر احسان ائدىر كى، اۇنلارى آغ كفە بوكوب، قويلاسىنلار قېرىھ. بئلهلىكىلە اهالىدە بىر آز خاطر جمعلىك تۈرنىر. اۋزلىرىنە بئله تىسىلى وئرىرلىر «داها نىيە قورخوروق، اۋلۇم حاقدان، كفن محمد جعفرىن» دېئىرلىر. بئلهلىكىلە محمد جعفر بىن بو ثواب ايشى آغىزلا رادوشور، بو اونا، او آيرىسىنە، ائل اىچەرە يايلىرى. نىتىجەدە ائل سۆزو شكلىنىدە فولكلوروموزا داخل اولاراق ابدىلىشمىشدىر. آتالار دەمىشىكىن «بىر آغىزدان چىخان سۆز مىن آغىزا يايلىلار» و «سۆز يىيەسى اولسىدە سۆز قالار».

بورادا بو اىكى جوت آتالار سۆزىنۇ يازىمداڭ كىچىنلىرم. «دۇران ياتانىن پاين يېئىر»، «ائلە گل او تور كى، «دور گىت» دئەمىسىنلەر»؛ و يا «پولون او جوز توتان، اۆزۈ باحالاشار»، «قىيىماماز آدام گئچ - تئز دىردىن توشر»، و يا آيرى واريانىدا «قىيىماماز آدام دىرلىزم». ٤٠

*بو بىياتى دا آزجا ردېف عىبىي وار، اونا گۇرە شاعر اولمايان، عادى خلقىدىن اولان ياخشى و عاغىلىقى آدام اونو قوشوب. اونون قوشانى شاعر اولسايدى هەچ بىر عىبىي اولمازدى. بو باخىمدان دا اونو ائل و خلق سۆزو سایا بىلرىلىك، كى سىغاللاتىپ (صىقل نىب) گلىپ بىزە جاتىبىدىر.

لولئین بابا

محمدعلی نقابی

قايناق شخص:
گلی ترابی، ۱۳۳۰ - دا
دوغولموش.
ساودسيز، ائو خانيمى

نوت:

بو افسانه ظاهرده بير شئى دئيل، آنجاق كىچميش زاماندا بىلنچى گولمهلى سۈزۈرلە اوشاغا حيوانلارى هابىلە اونلارين ايشلرينى تانيدىردار دىلار.

منه بىللە گلير كى هر افسانه نىن و يا داستانىن پىامينا اشارە او لىسا داها دا فايدالى او لار.

فلسفەسى آچىقلاتما مىش قالماز. او افسانهنى ياردان ادېب، پىشىگىن دجللى گىنى و باشقى حىيان و عنصرلىرىن فايدالىلىيغىنى ييان ائتمىشدىر: م.ع. نقابى.

بىر گئجه لولئين بابا، دورور گىتىسىن اوغرولوغ، يولدا ايت راست گلير. سوروشور كى؛ لولئين بابا هارا گئدىرسن؟

لولئين بابا دئىير: گئدىرم قوز اوغرولوغونا. ايت دئىير: منى ده آپار

لولئين بابا دئىير: گل دوش يانىما گندك دا! بىر آز يول گىتىمىشدىلر كى توپوق راست گلير، او دا لولئين بابانى سورغۇ - سووالا چكدىكىن سونرا، اونلارا قوشولور، هابىلە قارقا سووال جوابدان سورا دئردونجو يولداش اولور. يواش - يواش يول گئدىب، بىر مدت سونرا قوز اولان ائوه چاتىرلار. لولئين بابا ايتى قويور حيط قاپىسىندا، توپوق قويور اود او جاغى باشىندا و قارقانى دا قويور دام باشىندا، سونرا گئدىر قوز اوغرولوغونا. ائو صاحبى قوزلارين سىسىن ائشىدىن كىمى، ائز - ائز زونه دئىير كى ائوه اوغرۇ گلېب، اونا گۈره تئز قاچىر كى حيط قاپىسىن آچىب و قونشولارى كۈمگە چاغىرسىن، ايت وار گوجو ايله هورور و قويمور ائو صاحبى چۈله چىخسىن. او، قاپىدان قايدىب گلير كى اوْ جاقدان اود گۈتۈروب پىلتەلى چىراغى ياندىرسىن، توپوق قاناد چالىر كوللر دولور گۈزلىينه، باشىن قووزور گۈيە كى، گۈرۈسۈن صبح اذانى اولوب ياخوخ، قارقا قارىلدايىب دامدان سى... آغزىنا.

خییوو تاپماجالاریندان «تاپ بو نه دی تاپماجا!» نیگار خیاوى

قایناق شخص:
فیضه دهقانی، هدایت قیزى،
دوغوم: ۱۳۰۰، خییوودا
(بوگونکو مشكین شهر)
دوغموش. شیخلار طایفاسى،
چاپارا محلەسىنده ياشايير،
ساوادىزىز

- ۱). دوده دورامال دولдан باخار
خیار
- ۲). چاتى سو ایچر، دانا شىشير
بالقاپق، بورانى
- ۳). داغدان گلىر آللى خانيم، اللرى خينىلى
خانيم كھليك
- ۴). داغدا تاپىلدار، سودا شاپىلدار ، اوپادا بئىمان، كىتە
سليمان
- ۵). زيل كىليم، زينجىر كىليم، آغىردى سىلەكە بىلمىرم
گۈئى
- ۶). بابامىن بىر دونو وار قاتداماق اولماز،
ايچى دولو اشرفى لن ساناماق اولماز
گۈئى و اولدوزلار
- ۷). هادى آبانى، گزر اوپانى / آلتى آياغى، ايکى دابانى
ترزى
- ۸). هينى هينى كھر آت
هينىسى گۈزل كھر آت
آياغىندا قىل سىجىم
دويونو گۈزل كھر آت
- ۹). چىل آتىم، چىل - چىل آتىم
چىلین نسە كىم يىلر؟
يىددى حاصار اىچىنده
قولونلاسا كىم يىلر!
باليق
- ۱۰). چىلەنەمك و قولونلاماق، هر ايكيسى مال - حيوانىن
بوغاز اوپما - بويلو اولماسينا عايد اولان فللەدىر).

۱۰). يئر آتدا چوللو قودوق

اۇلۇ

۱۱). يئر آتدان اوخلۇو گىندر

ايلان

۱۲) گئيدن يئره ساللانار، هر نه وئرسن آللانا
ياغىش، اوشاق

۱۳). بىزىدوی(بىز ايدىك) بىزلىرىدوی (بىزلى ايدىك)،
اوتوز اىكى قىزلارىدوی (قىزلاردىق)
ھئى ازىلدەوی(ازىلدىك) ھئى بوزولەدەوی(بوزولەدەك)
بىر تاخچىيا دوزولەدەوی (دوزولەدەك)

آغىزىدە دىش

۱۴). ائويمىزدە بىر كىشى وار، ننهمن ايشى وار
سوپورگە

۱۵). آى گلىر آدامنان

بىر خونچا بادامنان
نه دىلى وار نه آغزى
دانىشىر آدامنان

يازى، كىتاب

۱۶). اويان چىر بويان چىر
ايچىنده آتدى (آتلى) چاپار

كىپرىكلەر و گۈز

۱۷). اويان قالا محمد
بويان قالا محمد
ياش يايپيرام، قورى چكىرم
صلى الا محمد

تندىر و چۈرك

۱۸). هاپ هاپى، كركى ساپى
بئش بىداغى، بىر يارپاڭى

۱۹). هاپ ھاپى، قىزىل كوبى
دۇوران دۇر، چىچىك سېر

تندىر و لاواش

۲۰). آلچاق دامدان قار ياغار

الك و اون

۲۱). قابى باشىندا تولا ياتار

قىيىل

۲۲). قابى دالىندا چىل - چىل دووشان

سوپورگە

۲۳). دۇرت گىلينيم وار، دۇردو ده بىر بويىدا
اوتابىن بوجاقلارى

۲۴). قارا تويوق چۈركدو يئرە
بوغارسىغىن تۈركدو يئرە

قارا قازان و اوچاغداكى او دونلار

۲۵). بو بويىانا بوييو وار، ائو دولوسى توييو وار
چىراق

۲۶). بىر كوزه ده ايكى جورە سو
يۇمۇرتا

۲۷). بو بويىانا بوييو وار، قىرمىزىدان دونو وار
ايىدە

۲۸). بىر چووال اونوم وار، ايچىنده وردنه!
ايىدە

۲۹). ددم اثۇيندە قىزىلدىم
هادى منىم قارنىمدايدى
الى يوخ، اياخى يوخ

بودو منىم قارنىمدايدى مكە، قارغىدىلى (ذرت)

۳۰). دام دام اوستە، تۈولە دام اوستە
بىزىم ايلدىرىم، سىزۈن دام اوستە

توستو

۳۱). گئجه ده گئدر، گونوز ده گئدر
یئرینده کى یئرینده

دېرىمان

۳۲). پىشىگىم پىشىگىم او يون باز
ايکى سئر چەدى او يون باز
بىرى گىرىر دلىگە
موللا بونا پىتىك ياز،
گۇرڭىز چىخار يا چىخماز!

قېفىل

۳۳). ائو يىمىز ده بىر كىشى وار، كۈندىن ياتىشى وار
فارماش

۳۴). كاغىزىنا هاى كاغىزىنا
خوب ياراشير آغىزىنا
هر كىس اونو تاپپاسا
دلىيى ددهسى نىن آغىزىنا

سيغارا

۳۵). دوهدن دوشدو كۈشىشكى، اونو تاپمىيان ائشىشكى!
كۈشىشكى

۳۶). چۈلدە بىتر چۈر-چۈپ، ايکى سئر چەنىن گۆزو دؤرد
(دئمەللى بورادا تاپىلاجاق بىر شى يوخ. هر بىرىسى
اۋزونۇن آچماسىدیر).

۳۷). دوهدن دوشدى تو خماڭ، اونو تاپمىيان آخماق
دوھنىن پىيىنى

۳۸). دام اوستە سارى كۈپىك
بالقاپاق، بورانى

گوگان دا ایشلن آتالار سؤزو، دئیسلر

اسماعیل کنعانی

- ایکى گۆزل بير ياسد يغا باش قويماز
- مين بندە يە يالوارينجا، بير آللەها يالوار
- بير دلى قويما داش سالار، مين عاغىللە چىخاردانماز
- آج قارىينين ايمانى اولماز
- پيشكىش آتين ديسين سايمازلار
- گۈيده آختارىردىم، يېرده تاپمىشام
- داماجى - داماجى گۈل اوЛАР
- اوکوز صاحىبىنه جوت سورىنده، باشى آغرىيار
- گۆزه گلن گۆزل اوЛАР
- بئويوك باشىن بئويوك بلاسى اوЛАR
- حالوا - حالوا دئىگىن نز آغىز شىرىن اولماز
- ات گىرىمە يىب كوفە ايستە بير
- ايشلىين دىشلر
- يوخسول ائوين آشاغا، يوخارىسى اولماز
- دئيمە قاپىنى، دئيللىر قاپىنى
- كىچل چارە بىلسە اۆز باشينا ائيلر
- قوتور دانا چشمە باشىندان سو اىچر
- تولكۇ اىكىنچى يول سوواخلى داما گىرمىز
- اوزون آدامىن عاغلى توپوغوندا اوЛАR
- گۆزلىن عاغلى گۆزوندە اوЛАR
- الى نىن اوزون، ترسەسىن بىلمىر
- ائويندە يوخ يايمالىق، گۆيلوندن كىچىر كىنخالىق
- آللە داغينا باخار قار سالار
- باشينا داش سالاندا بئويوك داش سال
- اتىن ياخشى يېرىن چاققال يېرىر

- لالین ديلين آناسى بيلر
- قورخان باش سلامت اوilar
- ايت ايتىگىنдин آل چكىسى ده، سوم - سوممكىدىن آل چكىز
- دوز ايرىنى كىسىجىك
- دوز گىدىن آياق يورولماز
- بىرى اۇلمسە، بىرى دىرىيلىمز
- مىرىغا دئىير كوفلهنى / پىلتەنى پوفله
- آغا آغ دېئىللەر، قارايانا قارا
- يېتىمە واى - واى دىين چوخ اوilar، چۈركە وئرن اولىماز
- يوخسولو دوه اوستوندە بؤوه سانجار
- سو آخاندا يولون تاپار
- يوخسولون ديوارى آلچاق اوilar
- يوخسول ايکى دونىادا ياناجاق
- وارلى نىن پىشىگى ده گۈزل اوilar
- ماماغانلى يى دەدىيلەر هارالىسان؟ دەدى ئولنەميسىم!
- قىرانا گولله آتىرام
- دىلى لىن ايلانى يووادان چىخاردار
- دىليلن شىل، چىرى قىزى أرە وئرر
- بىر الى ياغدا بىر الى بالدا
- ئۇ آيرانى آجى اوilar
- توى ياسىن قارداشىدىر (يولداشىدىر)
- بىر الده ايکى قارپىز اولىماز
- دوز يولدا يېرىمىر، شوخومدا شىلالق آتىر
- اۋز گە آتىنا مىنن تىز توشر
- چىرغۇ اۋز دىيىنە ايشيق سالماز
- دىشىن آغرىسىر چك قورتول، آروادىن پىسىدى بوشقا قورتول
- اينكىدىن بىزىوو اوilar
- ئۇلو قېرىستان دان قايىتماز

ائل بیلیمینه گلن مکتوبلاردان

بیرینجی مکتوب

ائل بیلیمی بولتنی نین حؤرمتلی تحریریه هئیتی!

درین سایقى و عطىرىلى سلاملارلا هامىزا جان ساغلىغى و شاد گونلر آرزو لا ييرام.
۴۷-۴۸- جى نمرەنى اوخودوم، چكدىگىز زحمتلەرە هېچ دە دىئە جك يوخ.
او خوييوجولار، مىن دفعەدە سىزلىردن تشكىر ائتسەلر يىئە آزدىر. من (نقابى) بىر
ھوسكار طلبه كىمى، بولتن-يىز حقىنەدە اصلاحى نظرلىريمى آشاغىدا قىدە آلىرام:
۱- ائل - او بامىزىن دانىشىق دىلىنە مىن مىسىزلىرىنىڭ، ئۇن، اۋزىل، يارىش، آنلام،
اولونتو، قونو، سوسىيال، پرسوناژ، پىسىكولوژى، ماترىيال، ترمولوژى، سېكسواڭ
فانتاسما كىمى سۆزلىرین آچىقلانماسى گر كىر.

۴۷-۲- جى سايدا ۸- جى صفحەدە: قىزلار هېچ بىر زمان پوشتك گئچدى،
او يونلاريندا اشتراكك ائتمىزلىر. قىز عايىلەسى بكارت پردهسى بىرتىلماسىن دئىه
بىلچى ايشە راضى اولماز، ھله دى بعضى كىندرلەر قىزلار بىر طرفلى
ائىشىشگە مىزىر يعنى قىچلارىنى پالانىن اىكى طرفىنە آشىرمازلار.

۴۷-۳- جى سايدا ۱۴- جو صفحەدە: كىچمىش ۱۰ ايللەردى، حامامدا چاي
اولمازدى، آنجاق گلين حامامينا يئمك و ساير آپارادىلار.

۴۷-۴- جى سايدا ۱۵- جى صفحەدە: كۇتوڭ يعنى (كوندە قىسسا آغاچ
بىدنهسى)، كۇتوڭ ايلە دونبالان پىستان اويناماق اولماز.

۴۷-۵- جى سايدا ۲۲- جى صفحەدە: گىزىر يعنى (كىدخدى)، شاه وزىر
قوندارما سۆزدۈز.

۴۷-۶- جى سايدا ۳۲- جى صفحەدە: پىچاق، دوه، حسن بى آيرى - آيرى
موضوعلاردىر، داها اطرافلى آراشدىرماق گر كىر. تات منه دارى وئردى
سۆزۈندەن بىلە نتيجه چىخارتىماق اولور كى، دارى مەھصولو گىلان منطقەسىنەن
بو طرفە گلمىشىدىر. كىچمىش مىن ايللەر دە يۇنانلىلار باشقالارينا (وارداروس
«Vardarus»)، عربلر عجم، توركىلر تات دئمىشلر. تات منه دارى وئردى يعنى
تورك اولمايان آدام منه كەھ مەھصولو وئردى.

-٤٨-٧- جى سايدا ٤- جى صفحەدە: قولچاق «يلگە تاخيلان يوندن ھۈرمە الجك» دولاق، دوراڭ، بوغاناق كىمى بىزىتمە آدىرى. قول بويدا اولان اودون پارچاسنا دا قولچا دئىرلە: بادام قولچاسى، اىيده قولچاسى. (باخ قاموس ترکى).
-٤٨-٨- جى سايدا ٥- جى صفحەدە: حياتدا هەر شئى احتياجدان دوغور، دئمك كى اوغلانىن اجتماعى آزادلىغى چوخ اولدوغو اوچون ائشىكده آشيق، توپ عربى، ماللا ميندى و ساير، اوينايا بىليردى آنجاق قىز اينانج باخيمىندان مەددەللاشدىغى اوچون بوش وقتلىنى قولچاق اويناتىماقاڭ كېچىريردى يو خسا او زمانلار قىزلار دونياسىندا جنسى امور آنجاق و آنجاق طبىعى حالدا تجلى ائدىرىدى. هەحالدا يازىلارا بىليم گۆزلۈ گو ايلە ياناشماق گۈكىر. بىلەندىكى كىمى ائل - او با سۈزلىرى، كۆكسوز دامدان دوشىمە سۈزلەر دېيىلەر بلکە اونلارين كۆكۈنده اجتماعى حقىقلەر ياتمىشىدیر. دئمك كى انسانا ھابئله جامعە يە مغايير و خىرى اولمايان مطلبلىر خلق سۈز و دېيىلەرلە.

اوچ هنج او مماد یغین یئر ده،
نا گاه آ چیلیر پر ده
درمان اريشیر در ده
مولام گوره ليم نثيلر
نثيلرسه گوزل اثيلر:

محمد علی نقابی

مكتوباً جواب:

دیرلی عالیم و فولکورچوموز اوستاد نقابی

ايل ييلمي در گيسينه دفله گؤز گرديريب، بعضى اونملى نوكتلهر ال قويوب، ي يول گوستريدىگينيز اوچون سize تشكير ائدير و شكران دويغولاريميزى ييلديرمك ايستردىك.

بورادا بیزد سیزین یازینیزین بیر ماده‌سی حاقدا ایضاح و ئرمگى بئرسیز گۇرمورو كەقیزلارین پوشتك كېچدى اویناماسينا دايير، گۈزل بير نوكتە يە اشاره ائتمىشىنیز. دوغودور اولا بىلر كى بىر چوخ يئرلەدە سیز دئين كىمى بىر پارا محدودىتلار اولسىن، آنجاق بىز بئله دوشۇنوروك كى بو الزاما هەرىشىدە و هەزامان عىنى سوپەدە اولمۇر، بىزيم درنكەدە چالىشان بىر نىچە اورمولۇ و تېرىزلى امكداشلارىمېز دا سوسن خانىم نوادە رضىنин یازىسلا راضىلاشىر و اساسا اوشاقلىقدا ھەمین اویونلارى قىزلى اوغلاڭلى اوینادىقلارىنى خاطىرلا پىرلار.

ایکینجی مكتوب

سايغيلي ائل بيليمى امكداشلارى

درنگى نيزين آيليق بولتنى، نىچە يئوندن دىگرىدىر. يازىلارينيزدا اوزه چكىلىن فولكلور، داستان، افسانه، اسطوره، آتىن و آيرى اۇنملى موضوعلار، اوخوجونون دوشونجه دونياسىنى آرتىق ايشيقلاندىرا بىلىر. اونا گۈرە دە، بوتون امكداشلارينيزا يورولما ياسىن دىئه، جان ساغلىغىنىزى دىلە يېرم.

بولتلرىنيزى دئورد ايلدن آرتىق آردىجىل اوخويانلار، بوگونلارلى ايكىنجى سايى اوخويوب، چشىدللى موضوعلارا توش گلىرلر، يازىلار مضمون و ايچرى لاحاظىندان دولgun و دىگرىدىرلارلا، بۇ او دئمك دئگىل كى، هەچ يازى يانلىشىلەغا اوغراما مىشىدیر. منجه، بۇ كىچىك يانلىشلار، دوزەلينىرسە، يازىلارين دىگرى قابارىق شكىلده اوزه چكىلر.

۱- سوزلرین شكىل و گۈركىمى اۇنملى موضوعلارداندىر، بىلدىيگىنiz كىمى، ح - ط - ظ - ض - ذ - ڦ - ث، حرفلرى دىلىمизدە ايشلەنە بىلمىر. اوندا، ماحال سۆزو، ماحال كىمى، سولتان سۆزو سلطان، ميسىرى سۆزو مىصرى، تەسى سۆزو تسوچ كىمى يازىلاندا، سۆزلر ايچرىيدن بوشالىپ، معنا دىيشىلە بىلەر. دئمەللى، سولتان، گۈزل تان، ميسىر يا ميسىر، ميترا، تەسى ايسە آمرود نوعلارينىن بىرىنى بللنديرىرلر.

۲- سوجايلى ياخىد شوجئىلى كىند آدى، جولفانىن شوجا، كلىپرىن شوجاباد كىند آدلارينا تاي، شوجا سۆزو ايلە دوزلىمىشىدیر. شوجا، ايسە، ايلان نوعلارىندان بىرىنىن آدى دىر. بونو دا دئىك كى، شوجا سۆزو، شوجا كىمى دە ايشە آپارىلىر.

۳- چۈرۈك سۆزو چورەح كىمى يازىلاندا، اولدوچجا يانلىشىقلارا اوغراييرىق. اونا گۈرە كى، بوسۆزون «ر» حرفى اوستوندە كى فتحە، هەچ يېرەدە، او جملەدن ال (دست)، چۈرۈرە، بىلەر و ... سۆزلریندن يازىلمايدىر.

۴- رس سۆزو، چىرخ و فلك معناسىندا دىر. بۇ معنا ياسىنارساق اصحاب رس، دەھريلر و يافلكىلىر معناسىندا اولا بىلەر.

۵- شىيد سۆزو، عاشق ادبىاتى نىن اوستا - شىيد موضوعىسوندا، استاد - شاگىد دئمكدىر.

- ۶ - دسئيرد كند آدين، نىچه يئرده او جمله دن خار وانا ياخينلىغىندا و گوگان هندورىنده توش گليرىك. بو سۆزو، دستجرد كىمى ايشه آپارانلار، دس سۆزونون قوردو اون (عدد) معناسىنى و ياتوركلىرين دس طايما آدينى بللندىرن و ائله جىده يئردد سۆزونون ائله يورد اولدوغونو، نظره آلمىلار.
- ۷ - آفرين سۆزو، نياش و تاپىنماق دئمكدىر. خوداferin ايسه، گوجلو تاپىناجاق معناسىندادىر. خود سۆزو، هورات كندلىرىنندن اولان خود اوغلۇ كند آديندا دا گۈروننمكىدەدیر.
- ۸ - هؤروكلو قىز يازىسىنىن تىتىرىنده كى قانى يلا، قانى لا يا دا قانىلا كىمى يازىلسايىدى، دوزراق اولاردى.
- ۹ - آتا - بابا سۆزلرى، آنا - آتا سۆزلرى يازىلاندا، آغالار ايله خانىملارىن بىرلىكى آرتىق اوزه چكىلىر.
- ۱۰ - حضرت نوح توفانىنىن تارىخى يازىلسايىدى، ايلك يازىنин مضمونو دولغونراق اولاردى.

صمد چايدى

مكتوبا جواب:

دېرىلى يازىچى صمد بى چايدى بولتلتىريمىزى اوخويوب، بعضى سۆزلرىن املاسىنا و بىر نىچه يېر آدىنىن دا اتيمولوژىسى حاقدا نكتە ئىنلىرىنىزى بىزه چاتدىرىدىغىنىز اوچون تشىرك ائدىر و منتدارلىغىمىزى بىلدىرىرىيک، مكتوبدا گلن بعضى سوالالارا و توصىيەلرە عمومى جواب اولاراق آشاغىدا بىر نىچە اىضاحى خىدىمەننىزه چاتدىرىرى و گله جىكده درگىمىز اوچون ھم دېرىلى توصىيە لرىنىزى ، ھم دە يېنى يازىلار و آراشدىرمالارىنىزى گۈزله بىرىيک:

- ۱ - املا مسالەسىنە گىلدىيىكده درگىمىزىن قبول ائدىب ، تطبيقىنە چالىشىدېغى املا قايدالارى، اساسا «تورك دىلى اور توگرافى سمينارى»نىن آلدىغى قرارلاردىر. البتە معين استشالاردا وار او جمله دن بو كى ارشاد ناظيرلىكىنىن كىتاب نشرىنده قويدوغۇ محدودىتلە گۈرە بىز دە عرب كۈكتىلى كلمەلرىن عموما اورۇزىنان ايملاسىلە يازىلماسىنى مصلحت گۈرموشو ك.
- ۲ - درگىمىزى فولكلور و لهجهلەرە اختصاص وئردىگىمىز اوچون اورادا آذربايجانىن مختلف يئرلىرى ايله ائلاتينا عايد، شيوه و آغىزلارىنى دا ثبت ائتمك مجبورىتىنده يىك.

بىلدىكىنiz كىمى يئرل آغىزلارى يازىيا آلماق اوچون بوتون خالقلاردا اولدوغو كىمى بير نېچە اوژل حرفىن ده تعرىفلەمىسى لازىمدىر.

بىز بو حرفلىرىن نېچەسىنى ائل بىليمىنىن يئرل سۆزلر اوژل ساييلارى اولان ۱۳۸۹ ايل نومرهلىرىمىزدە هم لاتىن و هم عرب آلغابەسىنده بير تابلودا وئرمىشىك.

۳- بعضى يئر آدلارى حاقيندا اوْز اتيمولۇرى ملاحظەلىرىنىزى بىزيمە پايلاشدىغىنىز اوچون تشكىر ائدىرىيک ، آنجاق بىلە سانىرىق كى اتيمولۇرى نظرىيە لرينى درحال املامىزا كىچىرمك دوغرو اولماز. بو حاقدا داها دا صىبىرىلى اولماق لازىمدىر. باشقۇ سۆزلە دئىشك عموما سون ايل لرده بعضى فعاللار طرفىنдин اىرلى سورولن بو بحثلىرىن هله قاباغى آچىقدىر و بىر چوخو حاقدا هېچ بىر عمومى اجماع يوخدور. اونونچون گون بحثلىرىنى غالبا سنتلرە دايىانان املا مقولەسىنە داخل ائتمىكده اولدوقجا احتياطلا ياناشماغانى ترجىح ائدىرىيک.

درىين سايغىلارلا
ائل بىليمى رداكسييما هئىتى

فولکلور داراغى اىلە
يئرل سۆزلىرى - قىرەداغ
تۇپلايان: اىل اوغلو

آجی سایا (Aci saya): بیستکی نوعودور. بولاغ اوتو دا دئیرلر.
آیرتماج (Ayırtmac): آیریلان يئر.

اـل آـوـخـار (Avxar): ئـيـرـدـه قـالـمـىـشـ، يـئـمـىـنـ تـؤـكـونـتـوـسـوـ
اوـزـانـ اوـلـمـاقـ (Ozan olmaq): دـئـيـنـمـكـ آـجـيـقـلىـ آـجـيـقـىـزـ بـاشـادـانـيـشـماـقـ، يـانـشـامـاـقـ.
اوـونـهـ (Övnə): غـذـا يـئـمـكـ وـعـدـهـسـىـ.

اینجہ وارانا (Incæ varana): نہ یا خشی کی، یا خشی کی۔

بزروان قوردو (Bəzrəvan qurdu) قارا. یئوندم سیز و قارا آدام.

بودولغا (Budulgā): دولچادان کیچیک، سو بار داغیندان (لیوان) بؤیوک قاب.
گئیو، مشقە.

پالاخ(Palax): آلاق نوع، یازین اوللریندہ گوئیر. آرپا بو غدا زمی سیندہ اولار.

پرخان(Pərəxan): قان ايله آغ-قارا جييرين آراسيند اولان، اونلارى آيرى ساخلايان ات.

پرخش له مک (Pərxəşləmək): آرانی خاراب ائله مک، ساواشماق

پەرشىم (Pərşim): شومدان سونرا اكىن ايشى، ايكينجى شوخوم.

پل وورماق(Pəl vurmaq): ۱) بىرىنин ايشينه ضرر يېتىرمىك، مانع اولماق. ۲) حيوانين آشا - آشا گىتمەسى، دىغىرلانماسى.

تاسیرغا(Tasırğa): يورغون - پوزغون. چوخ ايشله مكден اوЛАР.

تایار (Tayar): امکانلی آدام. هر نهی اولان آدام.

تله‌مک (Tələmək): آناسی اولن قوزونو باشقا قويونا عادت وئرمك

جئەلشەمك (Cehləşmək): مرافعه ائله مك، داعوا هنگى دىيىشمك.

جیغ (Cig): داری چورگی.

چور (Cor): زهرين بير نوع دور. خسته ليگه ده دئيرلر

چیچک(Çiçək): قویون خسته لیگی. جیریندن خسته لیک توتان قویونلار.

چیم جیزدیق (Çim cızdırıq): یاغلی، لاب یاغلی شئیلر.

خووات(Xuvat): (خوفات) غم، غصه (اٹله مک).

xitab: يو خا چورگى نين بىشىريلەمە مىش واقت، آراسىنا تره يېغىب و قاتلابىپ، آراسىندا اولان تره ايلە بىشىريلەن چورك.

دووقوز - دونو(Doqquz- donu): قاراداغدا وحشى ميوه نوعу. دارى يا اوخشار قيرميزي رنگلى اولار

دولاپ آدام(Dulab adam): دولاشيق آدام، دردرسه سالان آدام.

ديرناق(Dırnaq): مال-قارانين سايماق واحدى. فيلان كسىن ۱۰ ديرناق مال-قاراسى وار

سالمانچا(Salmança): بيتكى نوعودور. آيران آشىندا استفاده اولونار.

سودور - سومو ك(Südür-sümük): اوويون دور، گئجه آيدىنلىقدا اوينارلار. آغ سومويو آتارلار يىرە، سونرا اونو آختارىب تاپارلار.

سومو (سوسو) گلمك(Sümü gelmek): قورخوتماق.

سوغان - سو(Soğan-su): ياغ-سو و سوغان ايله حاضيرلانا خوروش، اتسىز شوربا.

سيه نك(Seyənək): اعصاب خسته ليكى تونان حيوانلاردا چوخ ايشلەنر.

سيراغاين(Sırağayıñ): دونهنىن دونن كى گونو، ايكى گون بوندان قاباق كى گون.

شومون - شومو(Somun-şomu): بيتكى ئوغودور. آيران آشىندا، خيتاب دا استفاده اولونار.

قره - قىنجىق(Qarə-qıncıq): قره قانچىر.

قيغ مره(Qığmərə): اوويون آدى دير. مال حيوان او تارانلار، اونلارين قوروموش قيغ لارى ايله، قيغ مره اوينارلار.

كوبوشكەمك(köpüşkəmək): اوراغين - كلنتى نين و يا باشقما كسرىن آغزىنин خاراب او لماسى [كوبوشكەدى]. كوتلمك دئيل، آنجاق كسمز. دؤيرلر، خاراب او لار دئىلر؛ اوراغين آغزى كوبوشكەدى

كوشكولله مك(koşkülləmək): ياوانلىigi چۈرگىن آراسى دولو گۇتوروب يىمك، چۈرگى قيف شكلينde بو كمك. سو تو چوره كله يىينىدە چۈرگى كوشكول ائلرلر. آغىزا چوخلو سوت آپارار.

كوله چرشنبه(külə çərşənbə): ايلين آخر چرشنبه سيندن قاباقكى چرشنبه.

كوله لمك(külələmək): يال - قويروغۇن قيرخماق.

لا يام - لاتايير(Layam- Latayır): يامان - يۇرۇز، پيس سؤيوشلر

لويند(Ləvind): خاصىت سىز [عارضىز آدام].

ماريتماق(Maritmaq): دقت له با خماق، با خديقدا گۈزو چكمەمك.

ورزن(Verəzən): گله جك عبارتده «ياخشى / بتى» آنلامينا گلىرى. [منى ورزن گونه قويىدون. منى ياخشى گونه قويىدون].

هوزوكو(Huzuku): زور دىين آدام. زورلا ايشلىنى يئرينه يشتىرن آدام، هوزو بى.

ياسدانچا(Yasdança): ياستى يىر، هوندورلو كده اولان ياستى، هامار يىر.

يالخايي(Yalxayı): چولسوز، پالتارسىز، چىلىپاڭ [آتى يالخايى ميندىم = يەرسىز ميندىم].

بىلدىرى

اڭ يىلىمى دىنگى، آذربايجان خالق يئمكلىرىنى توپلايىب، چاپ اتىمك اوچون، عموم اوخوجولاريندان اىستەپپەر اۋز ياشادىغى شەھر، بۇلگە و كىندە حاضيرلانيپ يئىلين يئمكلىرى آشاغىدا گلن بىلگىلە اساسلاناراق توپلايىب وئريلەن الکترونىك آدرسە گۈندىرسىنلە.

1- يئمكلىرىن ھانسى زومەرە يە عايىد اولماسى قىدە آلىنمالىدىر. اساس زومەرەلەر بونلاردىلار:

1- آسالار و شوربالار

2- پلوولار

3- خوروشلار

4- اىچمكىلەر

5- تورە يئمكلىرى

6- شىلەلەر

7- شىرىنىلىر

8- كوفتەلەر

9- دولمالار

10- چۈركىلەر

11- كېباپلار

12- يونگول يئمكلىرى

2- يئمكىن يېرل آدى و باشقۇ آد واريانتلارى قىدە آلىنمالىدىر.

3- يئمكىن ھانسى بۇلگەلەدە پىشىرىلمەسى يازىلمايدىر.

4- يئمكىن تارىخى و ھانسى دۇورىدە يارانماسى بىللى اوولورسا يازىلمايدىر.

5- يئمك ملزمەلرینىن آغىرلىギ و يا حجم باخيمىنдан اوچوسو بىللى اوولمايدىر. حجم اۇلچولرى بونلارдан عبارتىدىر: چاي قاشىغى، مورابا قاشىغى، يئمك قاشىغى، لیوان (CC)، استكان (CC100).

6- يئمكىن پىشىرىمەسىنە ھانسى آراجىلارين (ابزارلارين) لازم اولماسى يازىلمايدىر.

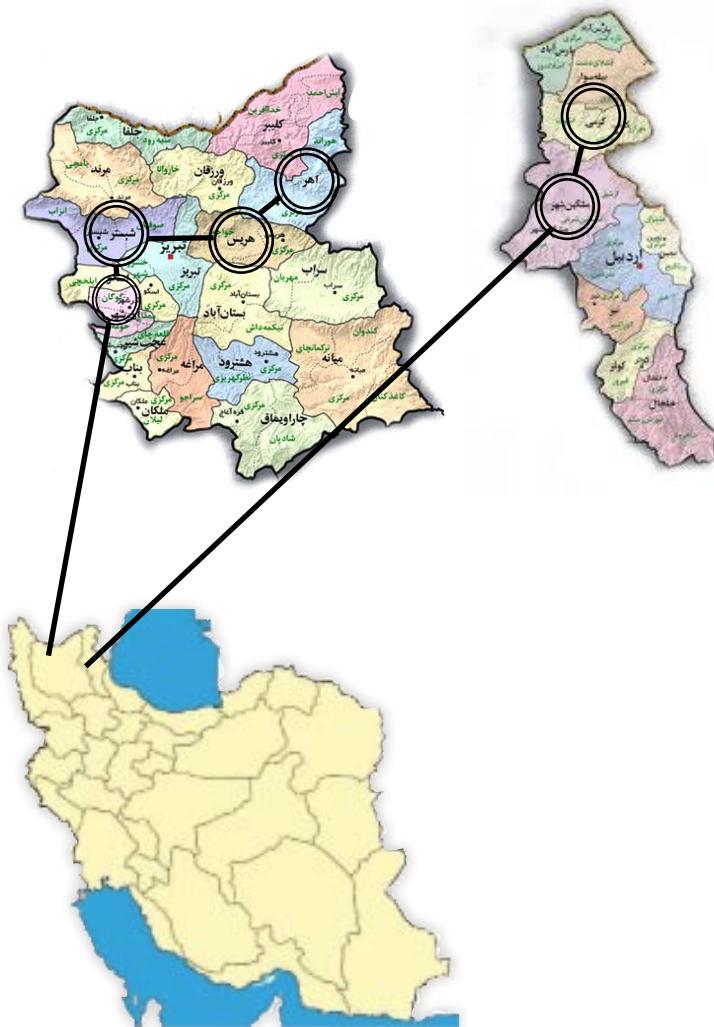
7- يئمكىن پىشىرىمەسىنە ھانسى تعرىفى ان چوخ ۲۰۰ کلمەدە سونولمايدىر.

8- يئمكىن پىشىرىلىيپ سونولمۇش حالىنдан ان آزى بىر شكىل گۈندىرىلمەلەيدىر.

حۇرماتى يازارلارдан رجا اولونور، توپلايدىقلارى يازىلارين قايناق شخصى نىن؛ (آدى، سوى آدى، دوغولدوغۇ اىلى و يئرى، ساوادىنىنە ھابىلە ياشادىغى يئرى) يازىلارىندا قىد ائدىب، قايناق شخص و اۋزلىرىنىن شكلىنى ۵ گۈندىرسىنلە.

(ah.oyaq@gmail.com)

بو ساییدا توپلانیب یایینلانان ماتریاللارین جغرافیاسى

۵۶

۹۲ سىيى، آستان
۵-۶-۷

آذربایجان ائل بىلەرى